

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

Tomislav Kolar

**NA BARIKADAMA – ANTIRATNE DEMONSTRACIJE U
JUGOSLAVIJI**

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Hrvoje Klasić

Zagreb, 2016

SADRŽAJ

UVOD.....	2
1. NA PUTU PREMA REVOLUCIJI: INDOKINESKI RATOVI.....	4
1.1. Prvi Indokineski rat (1946.-1954.).....	5
1.2. Drugi Indokineski rat (1954.-1975.).....	7
1.2.1. Tet ofenziva.....	9
1.2.2. Pariški mirovni pregovori (1971.-1975.): kraj rata.....	10
2. DESETLJEĆE KOJE JE FORMIRALO NARAŠTAJ.....	10
2.1. Svijet nakon Drugog svjetskog rata: izvorišta studentskih demonstracija.....	12
2.2. Rat koji je ujedinio svijet.....	14
2.1. Antiratne demonstracije: globalizacija pokreta.....	15
3. ZNAČAJ AMERIČKOG DOLARA: JUGOSLAVENSKO-AMERIČKI ODNOSI 1948.–1964.....	18
3.1. Od sukoba sa Staljinom do Beogradske deklaracije (1948.-1955.).....	20
3.2. Ususret Vijetnamskom ratu: jugoslavensko-američki odnosi od sredine 50-ih do Tonkinške rezolucije (1955.-1964.)	21
4. NA BARIKADAMA: ANTIRATNA KAMPANJA U JUGOSLAVIJI 1965.- 1973....	24
4.1. Zatišje pred buru: protestna iskustva prije američke intervencije u Vijetnamu.....	24
4.2. Antiratna kampanja 1965.-1973	26
4.2.1. „Kakav apsurd je taj rat“: porast nasilja na ulicama.....	30
4.2.2. Opadanje antiratnih aktivnosti i svršetak Vijetnamskog rata.....	34
4.2.3. Institucionalizacija antiratne kampanje i uloga jugoslavenskih studenata u globalizaciji pokreta.....	36
5. ZAKLJUČAK.....	39
6. IZVORI I LITERATURA.....	43

UVOD

Gotovo pola stoljeća nakon što je uzdrmala svijet te istovremeno postala kultnom, danas je 1968. godina iscrpno obrađena – što u znanstvenoj, što u popularnoj sferi. Šezdesete su sa sobom donijele vjetar promjene u vidu globalnih studentskih nemira i građanske neposlušnosti, odbacujući obrasce konformnog ponašanja i konvencionalnih pogleda na svijet. Turbulencije nisu zaobišle niti Jugoslaviju koja 60-ih proživljava ekonomsku i političku krizu, istovremeno tragajući za vlastitim političkim identitetom. Ta je težnja s jedne strane zadovoljena poslijeratnim pozicioniranjem između Istoka i Zapada, čime je omogućen prodor zapadnih kulturnih utjecaja koji će predstavljati važan element u nemirima prije i nakon eksplozije studentskih nemira. S druge pak strane, uloga predvodnika Pokreta nesvrstanih od početka 60-ih finalizirati će jugoslavenko skretanje u „treći put“: držanjem distance između sukobljenih supersila Hladnog rata, inzistirat će na „neizboru“ kao svom konačnom izboru.

Dakako, to što je cijeli proces šezdesetih neposredno nakon dostizanja svog vrhunca postao vrlo popularnom i traženom temom među šarenilom međusobno povezanih znanstvenih disciplina, nikako ne znači da je panoptikum istraživačkih varijacija glede 1968. iscrpljen. Upravo naprotiv. To se posebice odnosi na historiografiju bivše Jugoslavije: iako su publikacije koje se bave kronologijom proloma nemira tijekom 60-ih u velikoj mjeri obrađene na zadovoljavajući i kvalitetan način, više od dvadeset godina je moralo proći od knjige Nebojše Popova (*Društveni sukobi – izazov sociologiji. Beogradski jun 1968.*) kako bi se *lipanjska gibanja* u Jugoslaviji obradila na zadovoljavajući način.¹ Taj je istraživački vakuum popunjen djelom Hrvoja Klasića (*Jugoslavija i svijet 1968.*) u kojem se – uz najdetaljniji prikaz tijeka studentskih demonstracija na području Jugoslavije – donose relevantni istraživački podaci o prirodi jugoslavenkog sistema neposredno prije 1968. (s naglaskom na promjene u zemlji, ponajviše uvjetovane privrednom reformom iz 1965.), te se analizira pozicija Jugoslavije u kontekstu Europe i svijeta, te odnos prema Pokretu nesvrstanih, Varšavskom bloku i Zapadu. Naravno, ne bismo smjeli smetnuti s uma kako je nedostatak istraživačkog opusa glede 1968. posljedica krutosti jugoslavenkog političkog sistema koji je ovaj proces deklasificirao kao tabu temu nakon njezina izbijanja, dok su u međuvremenu, kad je određeni napredak mogao biti ostvaren, bitnije pojave poput međunacionalnih odnosa kao dijela sveopćeg strmoglavljenja prema procesu raspadanja države, također izolirajuće

¹ Popovu je, pod uvjetima tadašnjeg režima, knjiga sudski zabranjena 1983. godine, a u cijelosti je objavljena tek 1990. godine.

djelovale na adekvatniji istraživački prodor. Takav je propust zasigurno utjecao na nepostojanje analize jugoslavenskih događaja u gomili publikacija koje se bave šezdesetima na globalnoj razini.

Važan dio priče o 1968. bio je Vijetnamski rat, kojeg su svi diljem svijeta mrzili, te koji je uspješno pokrenuo lavinu nezadovoljstva na globalnoj razini. Jugoslavenski su studenti bili dio priče od samog početka, oponašajući metodologiju protestiranja sa Zapada, o kojem su bili obavještavani na dnevnoj bazi, no pritom nisu zaboravljali pružiti glas solidarnosti prema ideološki istovjetnim državama Istoka. Kako se Jugoslavija nalazila u specifičnom položaju – između Istoka i Zapada – tako je i politički pristup ratu u Vijetnamu funkcionirao pod bitno drugačijim uvjetima. Država je razumjela i podržavala borbu vijetnamskog naroda za neovisnost, no svakako nije htjela oštetiti dobar odnos sa SAD-om, upostavljen nakon raskida sa Sovjetskim Savezom 1948. godine. Antiratno raspoloženje moglo se osjetiti u političkim govorima, u medijima i popularnoj kulturi, a naposljetku i na ulici. Upravo iz tog razloga, kada su protesti protiv američke intervencije u Vijetnamu postali „preopasni“ za rukovodstvo Jugoslavije, situacija se morala smirivati nasiljem, i to u nekoliko navrata. U takvim uvjetima stvara se zanimljiva baza za analizu stanja na jugoslavenskim ulicama u vremenu kada su jugoslavensko-američki odnosi, s obzirom na Vijetnamski rat, ušli u svoju najosjetljiviju fazu od svog nastanka. Pogotovo je nedostatak kvalitetnih radova na ovu temu poslužio kao impuls detaljnijem uvidu u prirodu, tijek i posljedice antiratnih pokreta na tlu Jugoslavije.²

Za uvid u središnje istraživačko pitanje poslužila su izdanja studentskog i omladinskog tiska³, te *Borba* kao službeno političko glasilo Saveza komunista Jugoslavije. S jedne strane, analizirano je protestno stanje na jugoslavenskim ulicama tijekom druge polovice 60-ih godina, „inspirirano“ američkom politikom u Vijetnamu (studentska razina), dok smo u postojeći kontekst pokušali uklopiti odnos jugoslavenskog rukovodstva prema takvim događajima, s obzirom na spomenuti specifikum položaja između dva bloka. Također, u promatrani period ovih pojava ulazi razdoblje od 1965. do 1973. godine, a razlog tomu leži u činjenici kako je početak 1965. predstavljao moment konkretne američke intervencije u Vijetnamu, na što se nadovezuju počeci antiratne kampanje u svijetu, dok je 1973. označila

² Interes za ovu temu (tamo gdje postoji) najvećim je dijelom usmjeren prema antiratnom mitingu iz prosinca 1966. kao najturbulentnijem izrazu nezadovoljstva američkom politikom u Vijetnamu, dok je analiza protestnih aktivnosti ovog tipa u drugoj polovici šezdesetih uglavnom zanemarena.

³ Listovi obuhvaćeni istraživanjem su beogradski *Student*, zagrebački *Omladinski list*, *Studentski list* i *Polet*.

svršetak američkih ratnih operacija na Dalekom istoku, a ujedno je, kako u svijetu, tako i na području Jugoslavije, označila kraj antiratnog aktivizma. S obzirom kako pokreti iz lipnja 1968. godine, suprotno organiziranim antiratnim skupovima, nisu bili unaprijed organizirani, već se javljaju spontano te nisu povezani s antiratnim aktivizmom, oni nisu dijelom ovog istraživanja.

1. NA PUTU PREMA REVOLUCIJI: INDOKINESKI RATOVI

Povijest Vijetnama velikim je dijelom povijest grčevite borbe protiv stranih osvajača. Bez obzira komu davali primat – frekventnim pokušajima Mongola za uspostavom vlasti tijekom 13. stoljeća ili višestoljetnoj subordinaciji pod Kineskim Carstvom – logičnim se nameće postavka kako je put ove zemlje ususret 20. stoljeću poslužio kao turbulentna uvertira u neobično hrabroj borbi za samostalnost te, u konačnici, za uspješan proces ujedinjenja od 2. srpnja 1976. godine.

Komadanje azijskih zemalja proizlazilo je kao „najpopularnija“ djelatnost pomorskih sila 19. stoljeća: Nizozemska, Britanija, a kasnije i Japan te Sjedinjene Američke države zauzele su sve važnije luke, kopna i otoke, a s vremenom se jednažbi pridružila i Francuska. Po riječima Mihovilovića, dva su primarna razloga utjecala na njezin prodor u Vijetnam. Prvo, radilo se o povijesnom interesu Francuske za to područje još od 17. stoljeća i boravka Alexandrea de Rhodes⁴ (1591.-1660.) u tri misionarske misije te, drugo, vrlo bitan strateški faktor: mišljenje kako bi im stvaranje baze u ovom dijelu Indokine poslužilo kao katalizator za prodor u Kinu.⁵ Iskrcavanjem francuskih snaga u luku Tourane (danas Danang) u kolovožu 1858. konačno je započeo proces kolonijalne okupacije Vijetnama. Saigon je zauzet 1861, a šest godina kasnije i čitavi južni dio zemlje pod nazivom Cochinchina. Neovisnost Vijetnama izgubljena je 1883. kada su i Annam (centralni dio) te Tonkin (sjeverni dio) postali francuski protektorati.⁶ Dominacija je potrajala gotovo jedno čitavo stoljeće.

Razdoblje Drugog svjetskog rata dodatno je utjecalo na destabilizaciju ionako osjetljivog prostora Jugoistočne Azije. Francuska je kapitulirala pod naletom Njemačke nakon kratkih borbi 1940, čime je kolonijalna administracija Francuske Indokine pripala tzv. *Višijskoj Vladi*,

⁴ Francuski Jezuitski misionar i leksikograf, autor prvog trojezičnog Vijetnamsko-Portugalsko-Latinskog rječnika, objavljenog u Rimu 1651. godine

⁵ Maroje Mihovilović, *Stravični poligon* (Zagreb: Alfa, 1987), 13.

⁶ Peter Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945* (Zagreb: Globus, 2003), 514.

odnosno Marionetskoj državi Trećeg Reicha. Iste godine vlast nad Saigonom i Hanoijsm preuzimaju Japanci koji u razmaku od nekoliko mjeseci šire kontrolu nad područjem cijele Francuske Indokine. Kraj ratnih operacija u Europi i svijetu utjecao je na brzo povlačenje japanskih jedinica sa relativno svježe okupiranog područja: stvara se vakuum vlasti koji najspretnije koristi vijetnamski revolucionar Ho Chi Minh (1890.-1969.), donoseći proglas o osnivanju nezavisne Demokratske Republike Vijetnam. Područje južno od 16. paralele pripalo je pod britansku vlast, dok su kineske vojne snage okupirale prostor sjeverno od te točke, no autoritet je potrajao tek do 1946. kada se i jedni i drugi povlače, ostavljajući pritom dovoljno vremena Francuzima za pokušaj ponovne uspostave kontrole nad Vijetnamom, a posebice nad sjevernim dijelom zemlje. Potencijalni početak sukoba nagovijestilo je francusko nepriznavanje Ho Chi Minhova zahtjeva za ujedinjenjem Anama, Tonkina i Cochinchina iako su, doduše, priznavali njegovu vladu kao autonomnu jedinicu u okviru Francuske zajednice. Potkraj 1946, nakon kratkog perioda oštrog političkog naguravanja, bombardirana je luka Haiphong, na što Viet Minh uzvraća udarac i vrši napad u Hanoijsu: ubijeno je oko četrdesetak Francuza, dok ih je 200 oteto.⁷ S tim je događajem započeo rat koji je potrajao sedam i pol godina, dok je drugi, s mnogo dalekosežnijim posljedicama, vrebao u pozadini.

1.1. Prvi indokineski rat (1946.-1954.)

Prvi Indokineski rat službeno je trajao od 19. prosinca 1946. do 1. kolovoza 1954. godine, iako je sukoba između francuske i vijetnamske strane bilo još i krajem 1945. Nekoliko različitih vojnih grupacija je sudjelovalo u ratu, uključujući tzv. *Corps Expéditionnaire Français en Extrême-Orient*⁸ (CEFEO) trupe pod kontrolom Francuske, također podržane od strane cara Bao Daia, trinaestog i posljednjeg vladara Ngyuen Dinastije, posljednje vladajuće obitelji u Vijetnamu. Očekivala se brza i efikasna pobjeda nad Ho Chi Minhovim Viet Minhom, čijom vojskom je rukovodio Vo Nguyen Giap, briljantni vojni strateg: već je do 1945. zapovijedao vojskom od 10,000 ljudi. Većina ratnih operacija odvijala se na području Sjevernog Vijetnama, unutar regije Tonkin, iako je sukob zahvatio cijeli Vijetnam te se proširio na susjedne francuske protektorate Laos i Kambodžu. Dosta je vremena trebalo Francuzima da promijene metodologiju i umjesto inzistiranja na pregovorima s Ho Chi Minhom upute ruku prijateljstva Bao Daiju, zajedno s prijedlogom u ujedinjenje

⁷ Peter Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945.* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2003), 516.

⁸ Ove su ekspedicijske trupe uglavnom bile sastavljene od dobrovoljaca unutar kolonijalnog područja tadašnje Francuske Unije, a njihova je aktivnost ugašena nakon poraza u Prvom Indokineskom ratu.

Anama, Tonkina i Cochinchine. Koliko su srdačni odnosi između Francuske i Bao Daija uistinu bili, nije poznato, no sigurno je kako pregovori nisu bili rezultat međusobnog poštovanja, već pokušaj Francuza da se uz pokornost marionetskog cara nostalgija za starim danima pretvori u tekuću stvarnost i očuva vlast u cijeloj Indokini. U prvom redu, time su računali na odvajanje komunista od ostalih nacionalista, što bi uistinu olakšalo posao.⁹ Međutim, uz to što se Viet Minh nije predavao, pobjeda kineskih komunista iza sjeverne granice nanovo je utjecala na situaciju.

Kako je vrijeme prolazilo, tako je rasla kontrola Viet Minha nad velikim područjima Vijetnama. Čini se da je ozbiljan problem za Francuze bio to što je njihov pristup podrazumijevao konvencionalan način ratovanja, što je i logična pretpostavka s obzirom na koncept ratovanja iz nedavno okončanog Drugog svjetskog rata, a što je, s druge strane, apsolutno odgovaralo gerilskom načinu ratovanja Viet Minha. Princip nasumičnog odabira mete (bez nužno strateški važnog značaja) zbunjivalo je francuske zapovjednike: na čemu bazirati adekvatnu obranu? Gerilci bi se pojavili niotkuda, uništili izolirane francuske jedinice te se nikad ne bi upustili u borbu u kojoj nisu mogli nanijeti ozbiljnu štetu. Taktika se pokazala vrlo uspješnom. Moral Francuza ušao je u kritičnu fazu, toliko da ih je jedan presudni događaj dijelio od ponižavajućeg priznanja kako objava rata od prije nekoliko godina možda i nije bila tako dobra ideja. Taj se događaj zbio u Dien Bien Phu-u.

Dien Bien Phu je bio mali garnizon, odnosno logor na sjeverozapadu Vijetnama. Vijetnamskog stanovništva jedva da je i bilo u okolici, na što su Francuzi računali kao polugu, s obzirom da Viet Minh na taj način nije mogao očekivati priljev lokalnih snaga. Također, general Navarre, koji je tada zapovijedao francuskim i vijetnamskim snagama, pretpostavljao je da Kinezi ili Rusi neće slati oružje protivniku preko granice jer bi time pokrenuli mogućnost američke odmazde.¹⁰ Uistinu, Dien Bien Phu je trebao biti poprište bitke koja će uništiti Viet Minh. No, sukob koji je započeo 13. ožujka i potrajao do 13. svibnja 1954. godine, poslužio je kao završna potvrda Francuzima kako više nisu u stanju održati kontrolu nad prijašnjim kolonijama – opkoljeni sa svih pozicija, morali su pristati na mirovne pregovore.¹¹

⁹ Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945*, 516.

¹⁰ Ibid, 518.

¹¹ Zuzana Hodboďová, *The Vietnam War, Public Opinion and American Culture* (Brno: Faculty of Education, 2008), 11

Ženevska konferencija, ponajprije sazvana radi sukoba u Koreji, a sekundarno i Indokine, započela je s radom 26. travnja. Sastanak je prije svega potvrdio poraz Francuske i postavio uvjete za njenim što bržim povlačenjem iz svih indokineskih zemalja. Stvorene su tri nove nezavisne države: Laos, Kambodža i Vijetnam, a potonji je podijeljen duž (otprilike) 17. paralele. Viet Minh je, zauzvrat, morao pristati na povlačenje iz Laosa i Kambodže.¹²

Čini se da je Indokineski rat najviše štete prouzročio francuskom ponosu. Istina, izgubljeni su prekomorski kolonijalni posjedi, no s obzirom da su se Francuzi imali čime ponositi i bez podupiranja udaljenih teritorija, našli su se u situaciji gdje im je postepeno postajalo dosta svega. Uostalom, ponovno jačanje njemačke države ih je puno više zabrinulo. Taj je problem, potencijalno vrlo ozbiljan, mogao imati mnogo dalekosežnije posljedice na položaj Francuske u svijetu negoli onaj s Viet Minhom koji se nalazio na drugom kraju svijeta. Ako je Vijetnam tada ikome išta značio, to su bili Amerikanci koji su još od 1950. plaćali, odnosno potpomagali francuske snage i borbu protiv Viet Minha smatrali anti-komunističkim ratom novoga tipa. Nije trebalo čekati mnogo da Francuzi - s opravdanom, ali neugodnom samodopadnošću – promatraju kako Amerikanci u sljedećoj fazi ratovanja ponavljaju većinu njihovih pogrešaka.

1.2. Drugi indokineski rat (1954.-1975.)

„Ako želite, krenite samo i borite se u džunglama Vijetnama. Francuzi su se tamo borili sedam godina i ipak su na kraju morali dignuti ruke. Možda će Amerikanci biti u stanju izdržati malo duže, ali će na kraju i oni morati odustati.“¹³ Uistinu, gotovo je nemoguće shvatiti zašto su SAD ušle u rat koji je otpočetak bio osuđen na propast, i koji je demoralizirao i podijelio čitavu naciju uslijed necenzuriranih televizijskih prizora nasilja, nemira i općenite zbrke Vijetnama. Turbulentne antiratne demonstracije koje se šire po cijeloj državi, a nedugo potom i izvan sjeverno-američkog kontinenta, poslužile su kao odličan katalizator za neugodno povlačenje iz prašuma Dalekog istoka. Tomu je još potrebno pridružiti poražavajuću činjenicu koja je, po riječima Hobsbawma, vrlo zorno demonstrirala američku izoliranost: nijedan od američkih europskih saveznika nije poslao čak niti simbolični kontingent trupa kako bi se olakšala borba američkih snaga.¹⁴

¹² Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945*, 520.

¹³ Eric Hobsbawm, *Doba ekstrema* (Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009), 213.

¹⁴ Ibid, 213.

Američki politički kurs za vrijeme Eisenhowerove i Kennedyjeve administracije primat je davao dvjema postavkama: prva je pretpostavljala jugoistočnu Aziju kao područje od neusporedivog interesa za Sjedinjene Države, dok je druga – uzmemo li u obzir tzv. *domino teoriju* – upozoravala na posljedice pada jugoistočne Azije pod okriljem komunističke pobjede. Naravno, teorija se pokazala nevaljalom, no 50-ih i 60-ih godina se činila kao vjerodostojnom polazišnom točkom u sveopćem kaosu koji bi zahvatio svijet padnu li prijelomna azijska uporišta pod naletom komunizma. Činjenica kako je snaga komunista u Indoneziji bila poprilična jedan je od primjera koji su potvrđivali mogućnost *domino teorije*. Polazeći od ovih stupova američke vanjske politike, ne čudi što su i nakon Ženevske konferencije SAD indirektno nastavile podržavati politiku Južnog Vijetnama, na čijem je čelu sada bio autoritarni Ngo Dinh Diem, proglasivši se predsjednikom nakon kontroverznih izbora iz 1955. i odbacivanja bivše marionete Japana i Francuske, Bao Daija.¹⁵ Iako je Diem bio odabran od strane američke vlade za efikasno vođenje i održavanje nekomunističke zemlje nekomunističkom, za što je „zaslužio“ priljev pozamašnih financijskih sredstava, svoju je poziciju iskoristio za organizaciju autoritarnog režima. Diemova popularnost naglo je padala što je poslužilo Demokratskoj Republici Vijetnam kao povoljan znak za pokušaj svrgavanja njegove vlade. Tako je 1960. godine osnovana Fronta Nacionalnog oslobođenja Južnog Vijetnama (NLF) s ciljem ujedinjenja svih vijetnamskih krajeva i eliminacije američkog utjecaja na ovom prostoru.¹⁶

Dva događaja iz studenog 1963. godine su poslužila kao katalizator u konkretnijem nastojanju SAD-a da potencijalnu legitimnost *domino teorije* postave na margine vjerojatnosti: prvo je u jutarnjim satima 2. studenog, nakon državnog udara, ubijen Diem, da bi krajem mjeseca (22. studenog) atentat na Kennedyja dodatno zakomplicirao nezavidni američki položaj: Lyndon Johnson je uz preuzimanje predsjedničke pozicije naslijedio i politički kompleksnu situaciju u Vijetnamu – previše prostora za manevar nije bilo, očekivala se brza i odlučna akcija novog predsjednika. Po riječima Herringa, Johnson nije imao prevelikih ambicija za masovnim angažiranjem na području Vijetnama. Štoviše, smatrao je da bi Amerikanizacija rata dodatno pojačala napetosti na Dalekom istoku i kao posljedicu donijela negativnu propagandu Sjedinjenim Državama diljem svijeta.¹⁷ Ipak, navodnim¹⁸ napadom

¹⁵ Hodboďová, *The Vietnam War*, 13

¹⁶ Ibid.

¹⁷ George C. Herring, *America's longest war* (New York: McGraw-Hill, 1986), 116.

sjeverno-vijetnamskih pomorskih jedinica na američke razarače USS Maddox te USS Turner Joy (2. i 4. kolovoza), situacija je eskalirala donošenjem *Tonkinške rezolucije*, čime je i službeno terminirano indirektno pružanje pomoći Južnom Vijetnamu. Ono se sad pretvara u konkretnu vojnu operaciju, a zračni napadi na području Sjevernog Vijetnama i službeno su mogli započeti.¹⁹

Nakon što se rat proširio na sjever, američke su se snage povećavale iz godine u godinu: s 23,000 potkraj 1964. na 390,000 dvije godine kasnije, te 550,000 u prvim danima 1968. S početkom procesa povlačenja u srpnju 1969. godine, broj poginulih američkih vojnika dosegao je 36,000.²⁰

1.2. 1. Tet ofenziva

Na prijelazu 1968, i nakon tri godine teškog bombardiranja u sklopu operacije kodnog imena *Rolling thunder*, Sjeverni Vijetnam je odlučio preuzeti inicijativu i pokrenuti jednu od najdalekosežnijih akcija Vijetnamskog rata. Tet ofenziva je trajala od 30. siječnja do 23. rujna, a glavni napad se dogodio u noći vijetnamske Nove godine (Tet). Umjesto proslave, NLF i vojska Sjevernog Vijetnama su prekršile mirovni sporazum i odlučile napasti strateški relevantne gradove na području Južnog Vijetnama, i to u nekoliko različitih faza.²¹ Napad je zatekao Amerikance, ali nije postigao nijedan od zadanih ciljeva. Međutim, bio je uspješan na drugi, apsolutno neočekivani način – moralno je u potpunosti obeshrabrio Washington. Johnson je objavio da se neće više kandidirati za predsjednika, a već u svibnju su započeli mirovni pregovori između SAD-a i Sjevernog Vijetnama iako, doduše, nisu urodili plodom. Sjeverni Vijetnam je dobro pretpostavio kako se Amerikanci žele izvući iz rata te prepustiti vođenje rata Južnom Vijetnamu, ili ga pak u potpunosti obustaviti.

Johnsonovu poziciju je preuzeo Nixon koji, iako je obećao brzo privođenje rata kraju, odmah odobrava proširenje bombardiranja na Kambodžu, uz nadu o ostvarivanju brze pobjede, no te su operacije predstavljale posljednje, nemoćne trzaje velike države u situaciji gdje je jedino što je preostalo i vrijedilo spasiti bio vlastiti ponos. Povlačenje američkih

¹⁸U izvještaju iz 2005. godine, američka Sigurnosna Obavještajna Služba je zaključila kako se napad na američku ratnu mornaricu u stvarnosti nije dogodio.

¹⁹ Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945*, 525.

²⁰ Ibid, 526.

²¹ Ibid, 527.

vojnika počelo je predstavljati konstantu: potkraj 1972. u Južnom Vijetnamu nalazilo se 25,000 vojnika.²² Nedugo nakon, uslijedili su Pariški mirovni pregovori.

1.2.2. Pariški mirovni pregovori (1971.-1975.): kraj rata

U siječnju 1973. godine, Pariški mirovni ugovor je konačno zaključio dugogodišnju borbu između Sjedinjenih Država i Sjevernog Vijetnama. Nixon je javno obznanio prestanak svih vojnih operacija u korist potonjeg, finalizirajući time neuspjelu američku misiju u jugoistočnoj Aziji. Južno vijetnamska vojska nastavila je grčevitu borbu protiv komunističkog sjevera i njihovih saveznika, a s odlukom američke vlade iz kolovoza 1974. o drastičnom smanjenju vojne pomoći, i sami su shvatili kako je najgori scenarij pitanje vremena. U proljeće 1975. Sjever je pokrenuo veliku ofenzivu koja je kulminirala predajom vlade Južnog Vijetnama te padom Saigona.²³ U travnju 1975. i službeno je završio Vijetnamski rat: manje od godinu dana nakon tog datuma bilo je potrebno za ostvarivanje cilja o kojem su Ho Chi Min i Sjeverni Vijetnam sanjali više od trideset godina. Ujedinjenje Sjevernog i Južnog Vijetnama sprovedeno je 2. srpnja 1976. godine. Vijetnamski rat sa sobom je ostavio otprilike dva milijuna žrtava.

2. DESETLJEĆE KOJE JE FORMIRALO NARAŠTAJ

Danas, nakon gotovo pedeset godina, aktualnost i posljedice šezdesetih prisutni su u gotovo svakoj sferi društvenoga života, a naročito kod mladeži. Kulminacija iz 1968. predstavljala je sklop događaja koji su svoje začetke imali u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Brojnim aktivnostima, počevši od *Pokreta za slobodu govora* u SAD-u, koji se od svog nastanka 1964. proširio iz kalifornijskog sveučilišta Berkeley na cijelu zemlju, sve do masovnog širenja studentskih demonstracija diljem svijeta, željelo se ukazati na kroničnu krizu u društvu, te potaknuti to isto društvo na promjene. Najbolju definiciju studentskog pokreta možemo sažeti u nekoliko riječi: globalna težnja za promjenom. Pokret se manifestirao u više različitih oblika, no čini se da je najvažnije bilo stvaranje kontrakulture, dakle, kulture različite ili suprotstavljene onoj staroj. Sigurno je to kako je *Nova ljevica*²⁴ –

²² Hodbođová, *The Vietnam War*, 23.

²³ Ibid, 24.

²⁴ O Novoj ljevici vidi: Massimo Teodori, *Historijat Novih ljevica u Evropi 1956.-1978*, (Zagreb: Globus, 1979).

jedan od sinonima pokreta iz 60-ih - redefinirala dotadašnje poimanje revolucije, njihovih subjekata i života općenito, a zaokreti koji su tada učinjeni osjećamo i danas. Velikom broju demonstranata ovaj je proces poslužio kao dobrodošla platforma za ulazak na političku pozornicu, a samim time i uvelike usmjerio daljnje puteve djelovanja. Međutim, potrebno se zapitati: je li se 1968. godine uistinu dogodila revolucija? Zanimljiv odgovor na ovo pitanje pruža Kurlansky, koji smatra da revolucija možda i je moguća, ali se ona 1968. ipak nije ostvarila: „Klasični marksizam nalaže da revolucionari moraju polagano graditi bazu i razvijati ideologiju, a te godine od svega toga nije bilo ništa. Ishod su bile reforme, a ne revolucija. Nju su priželjkivali samo studenti. Sveučilišta su postala malko demokratičnija, profesori i studenti su mogli razgovarati. Društvo je izašlo iz 19. stoljeća i stupilo u završno razdoblje 20. stoljeća, no revolucija nije bila postignuta“.²⁵

Otegotna okolnost svakog istraživača 60-ih godina 20. stoljeća leži u panoptikumu elemenata koji su doprinijeli njenom oblikovanju: gotovo je nemoguća misija ponuditi jednoglasno rješenje za proces koji je predstavljao toliko jedinstvenu i kompleksnu pojavu da je teško prognozirati može li se, i kada, sličan fenomen ikada ponoviti. Da se uistinu radilo o novom i nepredvidljivom valu ukazuje činjenica kako su se protesti odvijali gotovo istodobno, kako u nerazvijenim, tako i u razvijenim centrima svijeta, na svim kontinentima, ali i svim političkim sistemima.²⁶ Aktivnosti nisu bile dirigirane iz jednog centra te su često bile uvjetovane nizom specifičnih okolnosti što je dodatno zbunjivalo vodstva svih zemalja koje su imale priliku iskusiti turbulencije. No jedno je sigurno: aktivizam iz 60-ih svakako proizlazi kao posljedica univerzalnog nezadovoljstva integriranog u nekoliko različitih čimbenika. U tom kontekstu, Vijetnamski je rat predstavljao vrlo važan katalizator u globalizaciji i međusobnom povezivanju ponajprije studentskih, ali i ostalih, ne manje važnih grupacija. S ulaskom Sjedinjenih Država u otvoreni rat svim sredstvima protiv, objektivno gledano, male i nerazvijene zemlje, nije trebalo dugo čekati do pojave prvih reakcija i, u konačnici, masovnih antiratnih demonstracija koje postaju element zbližavanja svih onih koji su smatrali da se postojeće stanje može i mora promijeniti.

²⁵ Mark Kurlansky, *1968. – godina koja je uzdrmala svijet* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2007), zaključak

²⁶ Hrvoje Klasić, *Jugoslavija i svijet 1968.* (Zagreb: Naklada Ljevak, 2012),

2.1. Svijet nakon Drugog svjetskog rata: izvorišta studentskih demonstracija

Povijest kratkog dvadesetog stoljeća postaje izrazito konfuzna neposredno nakon svršetka Drugog svjetskog rata, a neobično važnu ulogu preuzima riječ *poslije* (*post* u latinskom izvorniku), kao važan prefiks za razne pojave, stanja i misli koji se manifestiraju u svakom vidu društvenog života. Svijet tako postaje post-imperijalan, post-moderan, post-marksistički, post-strukturalistički – to su samo neki od primjera. Spremala se neobično brza i univerzalna preobrazba, socijalna revolucija koja će snažno obilježiti drugu polovicu 20-og stoljeća. Konvencije i konvencionalan način razmišljanja napokon su došli na naplatu pod naletom poslijeratne generacije koja je pristajala na sve osim na konformizam.

Napomenuli smo kako je proces 60-tih posljedica nekoliko različitih čimbenika koji su svojom relevantnošću – neki više, neki manje – omogućili prekid sa tradicijom i prokrčili put efikasnoj socijalnoj i kulturnoj preobrazbi. Želimo li svesti ovo vrtoglavo desetljeće na nekoliko najvažnijih elemenata koji su takvu promjenu i omogućili, u prvi bismo plan morali postaviti sljedeće formativne faktore: naraštaj koji sazrijeva u mirnodopskom periodu nakon rata i gdje se međugeneracijski jaz „starih“ i „mladih“ u novostvorenim uvjetima prosperiteta ili „zlatnog doba“²⁷ činio beskonačno velikim; sazrijevanje televizijskog medija, za koji Kurlansky ispravno tvrdi da je bio dovoljno mlad da ne postane sterilan i ne potpadne pod državnu kontrolu;²⁸ razne demokratske skupine - u prvom redu američki pokret za građanska prava, koji će poslužiti kao uzor za posljednji, za ovu temu najvažniji element: oštru opoziciju prema Vijetnamskom ratu za koji jednostavno nisu postojale simpatije, bez obzira o kojem dijelu svijeta govorili.

Očita zbunjenost novih studentskih masa utjecala je na svojevrсно stvaranje bunta prema starijim generacijama. Roditelji mladeži koja odrasta u poslijeratnim godinama s neugodnošću se prisjećala vremena teškoća i nezaposlenosti, te je s lagodnom opuštenošću gledala prema budućnosti i uživala u sadašnjosti. Nove su generacije osjećale potrebu za promjenama, iako nisu znale što točno da očekuju. No nagon je bio snažan, a kritičnost prema društvu – jedinom koje su mladi imali prilike upoznati – istovremeno je rasla. Stoga ne čudi što je roditelje, kao i ostatak svijeta, zapanjio

²⁷ Hobsbawm, *Doba Ekstrema*, 171-302.

²⁸ Kurlansky, 1968, XIV.

iznenadni radikalizam studentske populacije koja je tražila svoje mjesto pod suncem. U takvim uvjetima, gdje društvo postaje dezorijentirano, ustvrdio je Feuer, leži podloga proboju studentskog aktivizma, koji je utoliko snažniji koliko je postotak političke apatije u ciljanoj zemlji viši.²⁹ Iako ovakav stupanj studentske političke radikalizacije nije predstavljao novinu u manje razvijenim ili ovisnim zemljama, za mladež razvijenog svijeta masovna je politizacija uistinu predstavljala zaokret od stanja gdje je većina studenata prednost davala stjecanju diplome i stvaranju perspektivne budućnosti. Naravno, postojale su i one grupacije koje su bile politički aktivne, no u odnosu na spomenute „karijeriste“, njihov je glas bio manje zamjetan. Upravo u toj tranziciji iz prijeratne apolitičnosti u poslijeratni aktivizam leži jedan od razloga koji je takvu iznenadnu promjenu i omogućio: snažan demografski rast.

Upadljivu osobinu poslijeratne Europe i svijeta 1950-ih i 1960-ih činila je masa mladih i djece na ulicama: pomlađivanje se moglo osjetiti posvuda. Nakon 40-godišnjeg jaza uzrokovanim dvama svjetskim ratovima, stiglo je vrijeme nadoknade. Najznačajnije godine za poslijeratnu eksploziju novorođenčadi bile su između 1947. i 1949. Uzmimo samo Francusku za primjer gdje je 1939. rođeno 612,000 djece, dok je 1949. rođeno čak 869,000. Do 1967. jedna od tri osobe u toj je državi bila mlađa od 20 godina.³⁰ Takva se iznenadna promjena morala odraziti na društvo u cjelini - u prvom redu na prenatrpanost sveučilišta, nedostatak materijalnih i novčanih resursa te, u konačnici, i besperspektivnost nakon studija. Na kraju Drugog svjetskog rata broj francuskih studenata iznosio je manje od 100,000. Do 1960. godine već je bio veći od 200,000, a u sljedećih deset se čak utrostručio.³¹ U takvim uvjetima, dolazimo do sljedećih zaključaka: 1) opće nezadovoljstvo studentske populacije je, s obzirom na navedeno, moralo strmovito rasti; 2) u pozadini demografske eksplozije i sveopćeg nezadovoljstva intelektualni sloj, koji u prethodnim razdobljima nije igrao značajnu ulogu (barem što se brojki tiče), počinje predstavljati relevantnu snagu, onu koja svojom masovnošću može utjecati na ono što se u njihovim očima činilo objektivno nepravednim. U pozadini ovih fluktuacija, masovni protesti postaju najznačajniji izraz bunta, dok se antiratne demonstracije svrstavaju u sam vrh pokazatelja koliko je mladež inzistirala na eliminaciji dotadašnjeg sustava vrijednosti.

²⁹ Lewis Feuer, *The conflict of generations* (New York: HarperCollins, 1969).

³⁰ Tony Judt, *Postwar: A history of Europe since 1945* (New York: The Penguin Press, 2005), 331.

³¹ Hobsbawm, *Doba ekstrema*, 259.

2.2. Rat koji je ujedinio svijet

Vijetnamski rat je u očima američke javnosti na svojoj „popularnosti“ dobio od održavanja predsjedničkih izbora 1964. i dolaska Johnsona na poziciju koja će mu kroz nekoliko sljedećih godina postati toliko mrska da će 1968. povući kandidaturu za drugi mandat: pokazatelj je to kako je samo nekoliko godina bilo potrebno da se kolosalna nacija poput SAD-a sa svojih početnih pozicija – čvrstih, ambicioznih, nepokolebljivih – spusti na potrebu spašavanja ponosa i časnom izlasku iz rata kao najboljem rješenju. U ožujku 1965. u Vijetnam stižu prvi američki vojnici. Iste godine počinje snažnije suprotstavljanje ratu u dijelu javnosti, što zbog kampanje bombardiranja strateških pozicija (operacija *Rolling thunder*), što zbog slanja trupa tisućama milja daleko od kuće, a bez objektivno opravdanih razloga koji bi ideju o bespotrebnom odlasku u smrt u glavi mladog vojnika učinilo više podnošljivom. Antiratne demonstracije predstavljat će ogroman element u mobilizaciji studenata diljem svijeta, ali i svih onih koji su odbacivali rat kao civilizacijsku primitivnost. Razloge za opoziciju moguće je višestruko kategorizirati, no potrebno je krenuti od njegovih korijena, poistovjećenih s američkim pokretom za građanska prava koji je pozornost svijeta počeo zaokupljati 1954. godine, te koji je u mnogočemu projicirao uspješnost svojih protestnih metoda na stvaranje pokreta i masovnu mobilizaciju studenata tijekom 60-ih.

Gotovo sto godina od Lincolнове *Proklamacije o emancipaciji robova*, Afroamerikanci s Juga i dalje su živjeli u neravnopravnom svijetu koji je uključivao nemogućnost izbornog glasanja, segregaciju i svakodnevno omalovažavanje. Takvo se stanje počinje mijenjati 1954. godine kada je vrhovni američki sud napokon apsolvirao staru i sramotnu *separate but equal*³² doktrinu koja je predstavljala bazu za državno sponzorirani rasizam još od sredine 19. stoljeća, čime nastojanje Afroameričkog naroda dobiva platformu za pokretanje aktivnosti: uslijedilo je desetljeće i pol turbulencija u kojem su borci za građanska prava nenasilnim prosvjedima i prakticiranjem građanske neposlušnosti prokrčili put zakonskim promjenama i ostvarivanju statusa ravnopravnosti, pritom inspirirajući čitavu generaciju fakultetske mladeži koja je tek stupala na velika vrata. S time u vezi, potrebno se vratiti jednom od spomenutih formativnih elemenata 1968. - televizijskom mediju - koji je poslužio kao sredstvo od nemjerljive vrijednosti u

³² U prijevodu: „različiti, ali jednaki.“

globalizaciji demonstracija. Poučeni televizijskim iskustvom praćenja američkog pokreta za građanska prava, kada su mladi htjeli protestirati, znali su kako se to radi. Znali su za prosvjedne marševe i demonstracije sjedenjem. Maštovitost koncepcije nenasilnog protesta toliko je postala popularna da je, primjerice, sredinom 60-ih poticala studente u dalekoj Poljskoj na korištenje iste metodologije.³³ Godine 1963. u jedanaest država na Jugu održano je otprilike 930 prosvjeda za građanska prava, uhićeno je oko 20,000 osoba³⁴, dok je istovremeno prodor nove tehnologije, poput komunikacijskih satelita i jeftinih videokaseta za višekratnu upotrebu omogućio cijelom naraštaju da postane svjestan onoga što drugi čine. Nastojanja pokreta za građanska prava su ga općinjavala, poticala na idealizam i pripremala za bunt na globalnoj skali - protiv mnogočega - no ponajprije protiv rata u kojem su Sjedinjene Države u ulozi Golijata igrale ulogu ugnjetavača protiv Vijetnama u obličju Davida koji je, pritom, inzistirao na svom prirodnom pravu na slobodu.

2.2.1. Antiratne demonstracije: globalizacija pokreta

Jedna od poluga američkih vlasti u vođenju „dalekog“ rata bila je tzv. *draft*, sustav novačenja koji je u svojoj osnovi bio nepravedan s obzirom da su u njegovom fokusu bili niži i srednji društveni slojevi. Tom se nejednakošću pozabavio i zagrebački *Studentski list*, ukazujući na problematiku sistema po kojem je crno stanovništvo lakše podložno regrutaciji, s obzirom na slabije obrazovanje u odnosu na bijelce.³⁵ Novačenje je već od 1965. poticalo prosvjede i građanski neposluh, a kako je kontigent vojnika na putu za Vijetnam rastao iz godine u godinu, broj onih koji su pošto poto pokušali izbjeći nametnutu obvezu također je pratio istu liniju. Po Gitlinu, otprilike 25,000 ljudi je optuženo pred sudovima za kršenje zakona o novačenju, dok je njih čak 8,750 od 40,000 osuđeno na zatvorsku kaznu.³⁶ Doduše, u želji da kompenzira spomenutu nejednakost, američka je vlada 1969. u proces novačenja uvela sustav lutrije za ravnopravnu selekciju budućih vojnika, no kasnija statistička analiza je pokazala kako je sistem nenamjerno stavljao u nepovoljniji položaj osobe s kasnijim datumima rođenja u godini,

³³ Kurlansky, 1968, 99.

³⁴ Todd Gitlin, *The sixties: Years of hope, days of rage* (New York: Bantam Books, 1993), 129.

³⁵ „Glupi moraju u rat“, *Studentski list*, 1. studenog 1966, 3.

³⁶ Gitlin, *The sixties*, 278.

što je utjecalo na novi izljev prosvjednih aktivnosti.³⁷ Nadalje, jedan od aktivnih oblika odupiranja novačenju među studentima i mladima općenito bilo je javno spaljivanje mobilizacijskih poziva. 12. svibnja 1964. održan je prvi takav protest kada su dvanaestorica studentskih aktivista u New Yorku spaljivanjem listića javno dali do znanja kako ih se svaki rat, a posebice ovaj, ne tiče.³⁸ Uz ovaj, još jedan od popularnijih načina pružanja solidarnosti Vijetnamskom narodu bili su štrajkovi glađu. U veljači 1968. studenti s Harvarda, Radcliffea i sveučilišta Boston štrajkali su glađu četiri dana, uspješni u svojoj misiji zaokupljanja pozornosti medija. Na kraju krajeva, mediji su predstavljali idealno sredstvo za doziranje ciljanih poruka i stavova – tko god je shvaćao njezinu stratešku vrijednost, imao je zagarantiranu eksponiranost, a to je bilo nešto na što su prosvjednici uvijek rado računali.

Mogućnost praćenja rata na televiziji, što je predstavljalo dotad neviđenu stvar, samo je ubrzalo opoziciju američkom uplitanju u Vijetnamski rat. Svakog je prosječnog stanovnika u vlasništvu televizijske opreme tek pritisak prsta dijelio od eksplicitnih scena nasilja i sveopćeg kaosa. Primjerice, tijekom Korejskog rata, postotak stanovništva u vlasništvu televizora bio je razmjerno mali: 1950. godine tek je otprilike 9 % američkog građanstva posjedovalo potrebnu tehnologiju, no već 1966. godine ta brojka raste na čak 93 %.³⁹ Naravno, kako se Vijetnamski rat razvlačio tako je i postotak onih koji su koristili televizijski medij kao primarno sredstvo informiranja rastao. Mnogima se to što su vidjeli nije ni najmanje svidjelo. Metode protestiranja postajale su raznovrsnije, masovnije, ali i geografski raširenije.

Prvi antiratni skup organiziran je u svibnju 1965. godine pod vodstvom SDS-a (u izvorniku *Students for a Democratic Society*) u Washingtonu D.C. Otprilike 20,000 ljudi je prisustvalo događaju, među kojima i nekoliko, u to vrijeme utjecajnih osoba, poput Joan Baez.⁴⁰ Uz SDS, i *Nacionalni mobilizacijski odbor za okončanje rata u Vijetnamu* (National Mobilization Committee to End the War in Vietnam ili MOBE) je bio aktivan u pružanju solidarnosti: pokrenuo je mirne prosvjede nekoliko desetaka tisuća ljudi u San

³⁷ Lottery facts

<http://www.vietnamwardraftlottery.com/phpnuke/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=2>

³⁸ Sherry Gershon Gottlieb, *Hell no, we won't go* (New York: Viking, 1991), 32.

³⁹ David Bonior, Steven Champlin, Timothy Kolly, *The Vietnam veteran* (New York: Praeger, 1984), 19.

⁴⁰ Kurlansky, 1968, 113

Franciscu, te je u ožujku 1968. uspio okupiti nekoliko stotina tisuća ljudi koji su pratili Martina Luthera Kinga u „šetnji“ do zgrade Ujedinjenih Naroda.⁴¹

Napalm, jedan od simbola Vijetnamskog rata, bio je tipičan primjer gdje je vojska iskoristila obrazovni sustav, u ovom slučaju znanstveno osoblje s Harvarda, za stvaranje oružja. Kompanija pod nazivom Dow Chemical bila je zaslužna za proizvodnju ove želeu-slične ljepljive mješavine, što ju je, naravno, moralo svrstati u sam vrh subjekata protiv kojeg su organizirani masovni protesti. Tako je od sedamdeset i jednog prosvjeda održanog na šezdeset i dva sveučilišta 1967. godine, njih dvadeset i sedam bilo usmjereno protiv Dow Chemicala, a samo jedan na potrebu za boljom kvalitetom školovanja.⁴²

Hladnoratovsko okruženje druge polovice 20. stoljeća s jednakim je intenzitetom utjecalo na poslijeratnu mladež u svakom dijelu svijeta. Strah i njemu pridruženi prijezir jednako je doziran prema oba bloka – i zapadnom, i istočnom. Ne treba smetnuti s uma da je to bio jedan od važnih elemenata tako brze osude rata u Vijetnamu, neovisno o tome polazila li ona od studenata europskog podneblja, Latinske Amerike, Afrike ili Azije. Uz određene iznimke, nije se tu radilo o svesrdnoj potpori komunizmu i odbacivanju kapitalističkih ideala, već o otporu i odbacivanju bilo kakvom nametanju autoriteta. To su bila vremena u kojem se nepovjerenje prema bilo kome ili bilo čemu vrlo lako formiralo, stoga ne čudi što je prodor *Nove Ljevice* kao klasno nedefiniranog koncepta, nepovjerljivog prema bilo kojoj od postojećih ideologija, tako lako izbio u prvi plan.

Da je rat u Vijetnamu ekspresno utjecao na stvaranje antiratne atmosfere diljem svijeta pokazuje relativno brzo prelijevanje protestnih aktivnosti na ostale kontinente, s posebnim fokusom na događaje u Europi. Tako je, primjerice, *Vietnam Solidarity Campaign*, održan u Londonu tijekom 1968. predstavljao jedan od najvećih poslijeratnih mitinga u britanskoj povijesti s otprilike 10 do 20 tisuća sudionika. Ta je brojka s lakoćom premašena na sljedećem mitingu pod kormilom iste organizacije, kada se 27. listopada iste godine okupilo oko 100 tisuća ljudi.⁴³ Nadalje, najveći poticaj globalizaciji studentskog aktivizma dao je *Vietnam Congress*, održan u Zapadnom Berlinu 17. i 18. veljače 1968, gdje je nekoliko tisuća studenata i ostalih antiratnih sudionika iz cijeloga svijeta dalo svoj

⁴¹ Kurlansky, 1968, 13

⁴² Ibid.

⁴³ Judt, *Postwar*, 407.

doprinos izražavanju solidarnosti s vijetnamskim narodom. Ovaj je događaj, u suštini, poslužio kao idealno mjesto za razmjenu internacionalnih iskustava te za upoznavanje različitih oblika protestnih aktivnosti.⁴⁴

Iako je Vijetnamski rat postao globalno iskustvo, treba biti oprezan i ukazati na to kako su postojale razlike između studenata na Zapadu i Istoku. Najvažniju je činila potreba prvih za inzistiranjem na ekspresnoj promjeni političkog sistema i društva u cjelini, dok su se želje studenata s Istoka zadovoljavale inzistiranjem na potrebi za efikasnijim funkcioniranjem već postojećeg sistema.⁴⁵ Tako demonstracije u zemljama sa socijalističkom podlogom nisu samo bile motivirane globalno ujedinjenom težnjom u promjene, već i nizom domaćih, autohtonih čimbenika.⁴⁶ Jugoslavija je bila jedna od tih zemalja, no s obzirom na specifičnost njezina položaja koje se sastojalo od manevriranja između dva bloka, ulazak Sjedinjenih Država u rat sa zemljom koja je ideološki bila kompatibilna sa svjetonazorom Saveza komunista Jugoslavije, dodatno je zakompliciralo relativno stabilnu suradnju između Washingtona i Beograda. Posebice se to odnosi na eskalaciju tijekom druge polovice 60-ih, što je u kombinaciji s odličnom informiranošću jugoslavenskih medija moralo izazvati oštru reakciju senzibilne i moralno osjetljive poslijeratne mladeži. Toliko oštru da će i sama jugoslavenska vlast uskoro ozbiljno izraziti sumnju u vlastitu sposobnost održavanja kontrole nad masom nezadovoljnih studenata.

II. DIO

3. ZNAČAJ AMERIČKOG DOLARA: JUGOSLAVENSKO-AMERIČKI ODNOSI 1948.–1964.

28. lipnja 1948, Jugoslavija je izbačena iz monolitnog komunističkog bloka Istočne Europe nad kojim je lebdjela sablast Sovjetskog Saveza. Josip Broz Tito predstavljao je jednog od najmilitantnijih pro-Sovjetski orijentiranih komunističkih vođa u Europi u

⁴⁴ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 80.

⁴⁵ Ibid, 82.

⁴⁶ Vidi: Martin Klimke, Joachim Scharloth, *1968 in Europe: History of protest and activism* (UK: Palgrave Macmillan, 2008)

neposrednom razdoblju nakon Drugog svjetskog rata. Međutim, kada uzmemo u obzir kako su temelji Druge Jugoslavije postavljeni bez sovjetske pomoći te kako su rast otpora i pobjeda protiv fašističke okupacije predstavljali autohtoni proces, logičnim je za pretpostaviti kako podređivanje Staljinovom diktatu nije proizlazilo kao realna jugoslavenska opcija. Sukob s Informbiroom i pojačani antagonizam na relaciji Tito-Staljin sa svim svojim posljedicama neophodno su morali utjecati na traženje alternativnog jugoslavenskog puta. Zapad je iz pozicije ideološkog neprijatelja evoluirao u mogućeg saveznika. Naravno, unatoč stanovitim prilagodbama nakon prekida sa SSSR-om, Jugoslavija nije pravila političke i ideološke kompromise: na unutrašnjem planu i dalje se radilo o lenjinističkom konceptu vlasti i državne organizacije, dok je jedinu vidljivu promjenu predstavljala spomenuta tranzicija u kontekstu međunarodne orijentacije. Saveznički odnos sa zapadnim blokom uistinu postaje realnost.⁴⁷

Sjedinjene Američke Države, kao i novonastala Jugoslavija, dijelili su pobjedničku euforiju po svršetku Drugog svjetskog rata konačno eliminiravši tamni oblak fašističke prijetnje. No, početno oduševljenje dojučerašnjih saveznika zamijenjeno je barijerom neslaganja i nepremostivim razlikama. S prestankom oružanih borbi na području Europe, Jugoslavija se bespogovorno opredijelila za tijesnu suradnju sa Sovjetskim Savezom. Takav rasplet događaja je u kontekstu Sjedinjenih Država i Jugoslavije od prijatelja stvorio ideološke neprijatelje. Konačnu potvrdu međunarodnom opredjeljenju Jugoslavije dalo je potpisivanje *Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i suradnji* sa SSSR-om, iz travnja 1945.⁴⁸ Iako su u ovoj, prvoj poslijeratnoj fazi jugoslavensko-američki odnosi kotirali vrlo nisko – vjerojatno najniže od njihove uspostave – neosporivom ostaje činjenica kako je čak i tada Jugoslavija uživala dragocjenu američku pomoć. Uzmimo samo za primjer to kako su Jugoslaveni od travnja 1945. do lipnja 1947. od UNRRA-e⁴⁹ zaprimili otprilike 415 milijuna dolara vrijedne pomoći što je predstavljalo najveći iznos dodijeljen nekoj europskoj ekonomiji. Postotak američkog udjela u paketu iznosio je 73 %, ili čak 298 milijuna dolara.⁵⁰

1.1. Od sukoba sa Staljinom do Beogradske deklaracije (1948.-1955.)

⁴⁷ Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu* (Zagreb: Globus, 1988), 10.

⁴⁸ Radina Vučetić, *Koka-kola socijalizam* (Beograd: Službeni Glasnik, 2012), 49

⁴⁹ Humanitarna organizacija osnovana 1943. s ciljem pružanja pomoći na područjima zahvaćenim ratom, a unutar nadležnosti UN-a, čijim je dijelom postala 1945. Pomoć se pružala u hrani, odjeći, skloništima i osnovnim potrebštinama.

⁵⁰ Vučetić, *Koka-kola socijalizam*, 49.

Raskid sa SSSR-om u potpunosti je izmijenio vanjsko-politički karakter Titove Jugoslavije. Naravno, izlazak iz bloka i traganje za vlastitim putem u socijalizam nije bilo bez posljedica: ekonomska blokada SSSR-a i ostalih članica Varšavskog pakta ekonomski je duboko potresla Jugoslaviju. Primjerice, trgovinska razmjena sa zemljama Istočnog bloka samo je u razdoblju od dvije godine (od 1948. do 1950.) smanjena za čak 35 %.⁵¹ Uz hitnu potrebu promjene ekonomske politike, najstabilniji faktor stabilnosti u budućnosti će postati SAD, bez čije pomoći Jugoslaviji nije preostajalo mnogo izbora. Uz nekoliko manjih trzavica tijekom sljedećih desetljeća, kombinacija neodbijanja pomoći sa Zapada, ali i istodobno odlučno nepristajanje na svrstavanje uz samo jednu stranu u hladnoratovskom okruženju predstavljati će glavno strateško načelo Jugoslavije sve do raspada. Izgradnja i jačanje Pokreta nesvrstanih tijekom 60-ih dodatno će učvrstiti politički čvrstu (i sigurnu) poziciju jugoslavenske države kao čimbenika od iznimne važnosti u regulaciji ili potencijalnoj promjeni odnosa na relaciji Istok – Zapad.⁵²

Gledano iz današnje perspektive, vrlo jasnim postaje kako je razlaz sa Staljinom normalizirao i ubrzao gravitaciju Jugoslavije prema SAD-u, no ni odnosi sa Sovjetskim Savezom nisu bili toliko strašni: koncepcija razvoja mirnodopskih odnosa zadržala se kao realna opcija, pogotovo nakon smrti Staljina 1953 godine. Da bismo bolje ilustrirali značaj jugoslavensko-američkog zbližavanja, potrebno je obratiti pozornost na pregršt elemenata (Berlinska kriza, Korejski rat, pobjeda komunizma u Kini, građanski rat u Grčkoj etc) koji do izražaja dolaze u prvim godinama Hladnoga rata te koji, barem u ono vrijeme, svojom ozbiljnošću gotovo opravdavaju neke od, kako će se kasnije pokazati, nelegitimnih odluka dviju velikih sila. Pridodamo li navedenim elementima rat koji je bjesnio na Dalekom istoku te jalov francuski pokušaj u očuvanje svojih nekadašnjih kolonija, gurajući pritom relevantnost *domino teorije* u prvi plan, uistinu ne bi trebalo čuditi što je Jugoslavija postala iznimno značajan faktor u američkom pokušaju dokazivanja kako komunizam nije idealan ili ispravan put.

Američka pomoć počinje stizati već 1949. godine, a prvi kredit odobren Jugoslaviji, i to u vrijednosti od 20 milijuna dolara, omogućen je preko Eksport-import banke (EXIM), s novim kreditima narednih godina.⁵³ Nakon 1952, kada su potpredsjednik vlade FNRJ Edvard

⁵¹ Rusinow (1978) u Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 18.

⁵² Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 19.

⁵³ Vučetić, *Koka-kola socijalizam*, 52.

Kardelj i američki ambasador u Beogradu George Allen potpisali *Sporazum o ekonomskoj kooperaciji*, što je ujedno predstavljalo prvi sporazum takve vrste sklopljen između Sjedinjenih Država i Jugoslavije, svaka prepreka na putu povezivanja Jugoslavije sa Zapadom je i službeno otklonjena.⁵⁴ Uslijedilo je razdoblje kulminacije američko-jugoslavenskih odnosa. Ako bismo promatrano razdoblje secirali na oblasti u kojima je američka pomoć bila od značajne vrijednosti, mali bi se broj sektora mogao „pohvaliti“ kako nije osjetio finansijski impuls zapadnog saveznika. Uz privrednu pomoć, suradnja se nastavljala i na području znanosti i tehnike, ali i vojne pomoći. Ne treba zanemariti da je nakon raskida odnosa sa Staljinom prijetnja od Sovjetske invazije predstavljala realnu mogućnost, pri čemu ni u takvoj situaciji američka podrška nije izostala. Sklapanjem sporazuma iz 1951, u Jugoslaviju je proslijeđena razna vojna oprema, mlazni avioni i američki stručnjaci. Također, jugoslavenski vojni piloti dobili su priliku obučavati se unutar granica SAD-a.⁵⁵

Koliko je misija očuvanja jugoslavenske neutralnosti bila važna, shvaćala je i američka obavještajna služba (CIA), stavljajući pritom očuvanje stabilne jugoslavenske ekonomije kao prioritet. Na kraju krajeva, samo je stabilni Titov režim mogao poslužiti Zapadu kao „klin“ u spomenutom proboju vjetra s porukom koja je trebala uvjeriti satelite Istočnog bloka kako je izlaz iz tvrdokornog i monolitnog komunizma ne samo moguć, već i potreban. Nikada nije bilo od neposredne važnosti usmjeriti ili svrstati Jugoslaviju na stranu Zapada – to što je bila neutralna je bilo dovoljno samo po sebi. Ipak, ta je koncepcija naišla na problem već 1955. i dolaskom Hruščova na vlast ili, konkretnije, njegovim dolaskom u Jugoslaviju i donošenjem *Beogradske deklaracije*. To je otvorilo niz, za Sjedinjene Države, opasnih scenarija.

1.2. Ususret Vijetnamskom ratu: jugoslavensko-američki odnosi od sredine 50-ih do donošenja Tonkinške rezolucije (1955.-1964.)

Smrt Staljina 1953. rezultirala je gotovo instantnom promjenom u odnosima između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza što se, naravno, moralo odraziti i na jugoslavensko-američku suradnju. Posljedica Hruščovljeva dolaska na vlast očitovala se u „opipljivom“ smanjivanju Sovjetskih pritisaka, kako političkih, tako i vojnih. Ponovno zbližavanje ideoloških saveznika javlja se kao prirodna, ali i poželjna mogućnost. *Beogradska deklaracija* od 2. lipnja 1955. povodom Hruščovljeva posjeta Beogradu, poslužila je kao zeleno svjetlo za izlazak iz faze

⁵⁴ Vučetić, *Koka-kola socijalizam*, 52.

⁵⁵ Jakovina (2003.) u Radičević, *Koka-kola socijalizam*, 53.

neprijateljstva, što je dodatno poljuljalo krhko američko mišljenje kako je jugoslavenski povratak Istočnom bloku teško ostvariva koncepcija. Ustvari, samo nekoliko mjeseci nakon donošenja dokumenta, uslijedila je suspenzija pružanja američke vojne pomoći, što teško da proizlazi kao puka slučajnost.⁵⁶ Posjet Johna Fostera Dullesa Beogradu krajem 1955. služi kao vrlo jasna demonstracija položaja koji je Jugoslavija uživala u očima Sjedinjenih Država: održavanje neovisne i neutralne Jugoslavije još jednom je potvrđeno kao cilj visokog prioriteta.⁵⁷ Ponovni susret Tita i Hruščova 1956, kao i Mađarska revolucija iz iste godine – u kojoj je Jugoslavija na neki način odigrala ulogu suučesnika dajući podršku planiranoj Sovjetskoj intervenciji – dodatno će zbuniti zapadnog saveznika nejasnim motivima i neočekivanim potezima Tita.

Prvih petnaest godina nove države je, možemo zaključiti, obilježeno vrlo čestim promjenama u odnosima s Moskvom i Washingtonom, nominalno omogućeno radikalnom odlukom Tita i raskidom sa Sovjetskim Savezom, što je neminovno utjecalo na traganje za novim identitetom. To je bila zadaća koju je Jugoslavija vrlo rado prihvatila, strateški manevrirajući između Istoka i Zapada, sve do početka 60-ih, kada ideja o nesvrstanosti preuzima primat u konačnoj uspostavi političkog identiteta. Na taj se način stvorilo mnogo tečnije okruženje za lakšu plovību između dviju strana. Jugoslavija više nije bila toliko između Istoka i Zapada već, sada kao nesvrstana zemlja, i na Istoku i na Zapadu.⁵⁸

Čini se kako je početak 60-ih, kako u globalnom kontekstu, tako i u kontekstu Jugoslavije i Sjedinjenih Država otvorio prostora novim turbulencijama, učinivši pritom viziju budućnosti mutnom i nepreglednom. Prva konferencija nesvrstanih u Beogradu iz 1961. godine samo je dodatno otežala „nesretan“ ulazak Washingtona u novo desetljeće, potaknuto neuspjehom akcijom u Zaljevu svinja, ali i moralnom pljuskom Sovjetskog Saveza koji je uspješno poslao prvog čovjeka u kozmos. Američku dezorijentiranost je izazvao Titov uvodni govor na konferenciji: podržavanje SSSR-a i neosuđivanje njihove atomske politike u kombinaciji s oštrom kritikom usmjerenom prema SAD-u zbog Berlinske krize i Guantamo baze na Kubi, neophodno je moralo rezultirati novim preispitivanjem situacije i ekspresnim porastom nepovjerenja. Znakovitim se čini kako, bez obzira koliko se jugoslavensko približavanje ili vraćanje Sovjetima ponekad činilo pitanjem vremena, Washington nikada

⁵⁶ Vučetić, *Koka-kola socijalizam*, 54.

⁵⁷ Tvrtko Jakovina, *Američki komunistički saveznik* (Zagreb: Profil International, 2003), 510.

⁵⁸ Vučetić, *Koka-kola socijalizam*, 58.

nije pribjegavao drastičnim potezima. I najmanji postotak jugoslavenskog ostanka na marginama sukoba između dva diva bio je dovoljna garancija Amerikancima kako je neophodno inzistirati na prijateljstvu s Titom. Ipak, potez s konferencije nesvrstanih nije mogao proći bez ikakvih posljedica. Prvo, Kongres je početkom 1962. donio amandman kojim se predsjednik SAD-a obvezao Jugoslaviji uzeti status najpovlaštenije nacije (KNP), privilegije u optjecaju od 1881. godine.⁵⁹ Drugo, dolazi do pogoršanja vojnih odnosa: 20 sovjetskih tenkova na prvomajskoj paradi 1962, zajedno s jugoslavenskim otkazivanjem kupovine rezervnih vojnih dijelova preko američkog Ministarstva obrane, utjecalo je na to da Jugoslavija ne dobije značajnije investicijske kredite iz američkih izvora. Odustalo se i od poziva Tita posjeti Washingtonu, što je sve ulazilo u okvire toplo-hladnih odnosa između dviju država, koji će se nastaviti u sljedeće dvije godine.⁶⁰

Jugoslavensko približavanje Zapadu od kraja 40-ih godina prošloga stoljeća svoj je vrhunac nedvojbeno doseglo u sferi ekonomske suradnje. Primjerice, za provođenje vrlo važne privredne reforme iz 1965. godine, Zapad (u prvom redu, Sjedinjene Države) je po nekim izračunima pripomogao Jugoslaviji s otprilike 140 milijuna dolara. Za bolje shvaćanje značaja koji je američki dolar predstavljao za Jugoslaviju, ovom je iznosu potrebno pridružiti svotu od otprilike 2,5 milijarde dolara iz razdoblja 1950.–1963. što je svakako iluzoran pokazatelj koliko je Washingtonu bilo stalo da pasivna politika Jugoslavije u toku Hladnoga rata ostane nepromijenjena te ne evoluiru u, nostalgijom zanesenu, postepenu gravitaciju prema Istoku.⁶¹ Da Amerikanci nikada nisu požalili u svu masovnost potrošenih dolara, izvrsno prikazuje jedna rečenica u izvještaju iz 1966: „Od 1950. investirali smo 3,5 milijardi dolara u Titovu Jugoslaviju. Isplatilo se.“⁶² Posljednje dvije riječi – „isplatilo se“ - bez problema bismo mogli primijeniti kao ispravne i točne, kako za američku, tako i za jugoslavensku stranu. Iako će pomoć Sjedinjenih Država potrajati sve do raspada Jugoslavije, sredina 60-ih poslužiti će kao prozor za ulazak u najosjetljivije razdoblje u odnosima između ovih dviju strana. Američki intervencija u Vijetnamu nedvojbeno će poslužiti kao ključni razlog takvog zaokreta.

4. NA BARIKADAMA: ANTIRATNA KAMPANJA U JUGOSLAVIJI 1965.-1973.

⁵⁹ Dragan Bogetić, *Jugoslavensko-američki odnosi 1961.-1971.* (Beograd: Institut za savremenu historiju, 2012), 52.

⁶⁰ Vučetić, *Koka kola socijalizam*, 62

⁶¹ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 24.

⁶² Vučetić, *Koka kola socijalizam*, 77.

4.1. Zatišje pred buru: protestna iskustva prije američke intervencije u Vijetnamu

Do 1965. godine, kada je eskalacija rata u Vijetnamu postala neizbježna, i kada su jugoslavenski studenti bespogovorno pohitali dati svoj doprinos u globalnom iskazivanju nezadovoljstva, Jugoslavija je – iako tek dvadeset godina u postojanju – već u nekoliko navrata imala prilike iskusiti kako je to kad studenti nisu zadovoljni stanjem u vlastitoj državi. Počevši od manjih, izoliranijih incidenata, poput protesta studenata zagrebačkog Tehničkog fakulteta protiv kvalitete rada prof. Rajka Kuševića 1950,⁶³ s protokom vremena ukazivanje na neispravnost određenih pojava postaje učestalije i općeprihvaćeno sredstvo u borbi za prava na kojima su studenti kao sudionici obrazovnog procesa odlučili inzistirati. Tako se prvi sukobi studenata i vlasti javljaju već početkom 1950-ih, kada studenti Beogradskog sveučilišta protestiraju protiv loših materijalnih uvjeta (što će također poslužiti kao jedan od katalizatora pokreta iz lipnja 1968.) pri čemu dolazi do sukoba sa snagama UDBE.⁶⁴ Do kraja 50-ih dolazi do još nekoliko sličnih nemira i obračuna s policijskim snagama Jugoslavije, no razlozi protestiranja nisu izlazili van okvira borbe za boljim studentskim pravima, poput protivljenja poskupljenju smještaja i lošoj prehrani u studentskim menzama. Sve to možemo svrstati u kategoriju potreba za općenito boljim studentskim standardom.⁶⁵ Iako postoji mogućnost da su takvi događaji iznenadili političko vodstvo i samog Tita, sigurno je to kako ozbiljnija zabrinutost nije postojala. Barem ne do ulaska u novo desetljeće kada stvari na međunarodnoj sceni postaju alarmantnije, a s obzirom da je Jugoslavija „uživala“ ulogu posrednika između Istoka i Zapada, tako su i utjecaji dolazili s obiju strana, a spremnost jugoslavenskih studenata u iskazivanju potpore (nerijetko pod okrljem samog političkog vrha) onima kojima je to bilo potrebno nije se dovodilo u pitanje.

Jedini događaj iz 50-ih godina koji nije bio orijentiran isključivo na probleme studentske zajednice odnosio se na američku ulogu u rješavanju Tršćanskog pitanja. Demonstranti su izrazili očito nezadovoljstvo ispred zgrade američkog konzulata 8. listopada 1953. pri čemu je, kako je vidljivo u dokumentu koji Jakovina analizira u svojoj knjizi, očito da je nezadovoljstvo omladine funkcioniralo kao projekcija nezadovoljstva jugoslavenske vlade. Karakter demonstracija bio je unaprijed isplaniran od strane rukovodstva, gdje se čak i

⁶³ Jakovina (2003) u Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 101.

⁶⁴ Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 101.

⁶⁵ Vidi: Predrag Marković, „Najava bure: Studentski nemiri u svetu i Jugoslaviji...“, *Tokovi istorije*, br. 3-4, 2000.

kamenovanje konzulata odigralo uz pomoć policajaca u civilu.⁶⁶ Sličnosti između ovog protesta i antiratnih demonstracija druge polovice 60-ih godina podudarati će se u nekoliko elemenata, no onaj najvažniji – kontrola i koordinacija partije nad istima – će biti mnogo složenije prirode.

Kako je već napomenuto, poslije raskola sa Staljinom 1948. godine jugoslavenska je gravitacija prema Zapadu postala neizbježan proces. Situiraajući se između dvije strane, kulturni utjecaji i financijska pomoć (uglavnom američka) stizala je sa Zapada, no ideologija je ostala komunistička. Traganje za „trećim putem“, koji je u svojoj osnovi sadržavao snažne anti-imperijalističke i anti-kolonijalne tendencije, postao je važan dio jugoslavenskog političkog identiteta, fragmentarno prisutan još od konferencije u Bandungu⁶⁷. Taj će početni impuls na snazi dobiti s održavanjem konferencije Nesvrstanih u Beogradu 1961. godine. Približavajući se nerazvijenom svijetu, Tito je često odlazio u posjete državicima tih zemalja, i obrnuto, što je postalo standardizirani obrazac jugoslavenske vanjske politike. Primjerice, u kontekstu jugoslavensko-vijetnamskih odnosa, vrlo važan događaj zbio se u kolovozu 1957. godine kada je u petodnevnom boravku (5.-9. kolovoza) Jugoslaviju posjetio Ho Chi Minh. Jugoslavija je svoju zadaću pružanja srdačne dobrodošlice vijetnamskom predsjedniku prihvatila vrlo ozbiljno, što je vidljivo i kroz intenzivno izvještavanje jugoslavenskih novina, gdje entuzijizam i simpatije prema Ho Chi Minhu, ali i Vijetnamu u cjelini nisu skrivani.⁶⁸

S početkom 60-ih i osnivanja pokreta Nesvrstanih u Beogradu, poveznica Jugoslavije s anti-imperijalističkom borbom i Trećim svijetom dobiva na zamahu: koristi se svaka prilika za potvrđivanje takvog stajališta. U tom smislu, prve masovne demonstracije, koje su ujedno predstavljale i prvi javni protest ovakve veličine u poslijeratnoj Jugoslaviji, povezuju se s eliminacijom Patricea Lumumbe, bivšeg ministra Demokratske Republike Kongo, u siječnju 1961. Po svršetku „službenih“ demonstracija održanih pod organizacijom vlade na Trgu Marxa i Engelsa, od otprilike 200,000 tisuća incijalno prisutnih demonstranata, nekoliko desetaka tisuća je nastavilo s izazivanjem nereda ispred konzularnih sjedišta i knjižnica zapadnih zemalja. Uspjeli su se probiti kroz kordon policijskih snaga ispred belgijske

⁶⁶ Jakovina, *Američki komunistički saveznik*, 386.

⁶⁷ Na sastanku je sudjelovalo 29 država iz Afrike i Azije, a promovirana su načela međusobne kulturne i ekonomske suradnje uz oštro protivljenje svakom obliku opresije. Konferencija je predstavljala važan korak prema nastanku Pokretu nesvrstanih.

⁶⁸ Vidi: *Borba*, 6.-10. kolovoza 1957.

ambasade, ostavivši sa sobom razbijene automobile i oštećenu zgradu.⁶⁹ Nadalje, povodom neuspjele akcije u Zaljevu Svinja u travnju 1961, grupa jugoslavenskih studenata je protestirala ispred američke ambasade u Beogradu, naknadno razbivši prozore američke knjižnice, što je utjecalo na javnu žalbu američkog predstavništva u Jugoslaviji. Konačno, sličan scenarij sa anti-imperijalističkim prizvukom događa se sljedeće godine povodom kubanske raketne krize kada su, istovjetno protestima invaziji Kube, razbijeni prozori američke knjižnice.⁷⁰

Pod ozračjem rastućeg anti-imperijalizma i anti-kolonijalizma s jugoslavenske strane, koji se očito manifestirao kroz Titovo priklanjanje Sovjetskoj liniji prilikom osnivačke konferencije Nesvrstanih te kroz snažne proteste u prvim nekoliko godina 60-ih, klima u kojoj su Washington i Beograd dočekali ulazak u nove desetljeće bila je daleko od idealne. Oštro kritiziranje američke pozicije glede krize u Berlinu i baze u Guantanamu zasigurno nije doprinijelo razrješavanju toplo-hladnih odnosa dviju država. Ipak, s početkom kampanje bombardiranja države u kojoj je Jugoslavija vidjela djelić sebe, razdoblje od sredine 60-ih predstavljat će najosjetljiviju fazu u američko-jugoslavenskim odnosima.

4.2. Antiratne demonstracije 1965.-1973.

Svakako najdalekosežniju, barem u transnacionalnom pogledu, posljedicu Vijetnamskog rata činili su protesti koje je ovaj sukob inspirirao. U poglavlju o turbulentnim 60-ima mogli smo vidjeti kako su od sredine desetljeća nadalje svi važniji mirovni pokreti izbili na političku pozornicu, proširili se diljem svijeta i inspirirali mase, poglavito one studentske. Antiratni aktivizam svoj je vrhunac dostigao u razdoblju 1966. – 1968.⁷¹ U ovu tvrdnju možemo svrstati i jugoslavenska protestna iskustva. Studenti su prisutni u transnacionalnoj mreži demonstracija od samog početka Vijetnamskog rata, a snažno protivljenje američkoj vanjskoj politici predstavljalo je konstantu koja je potrajala koliko su potrajale aktivnosti na globalnoj skali. Događaji povezani s Vijetnamskim ratom, uključujući antiratne demonstracije, bili su dirigirani s najviših pozicija partijske vlasti kako bi se stvorio privid demokratičnosti na ulicama Jugoslavije. Kako je vidljivo u medijima iz tog vremena, sve antiratne aktivnosti bile su podržane od strane vlasti, no pod uvjetom da ih te iste vlasti

⁶⁹ „Protestni mitinzi u cijeloj zemlji povodom ubistva Patrisa Lumumbe i njegovih suradnika“, *Borba*, 15. veljače 1961, 1-3.

⁷⁰ Marković (2000.) u Radičević, *Koka-kola socijalizam*, 58.

⁷¹ Klimke, *1968 in Europe*.

moгу koordinirati. Međutim, u promatranom periodu 1965.-1973. godine, takva ideja nije predstavljala pravilo. Postojale su situacije gdje je napon studentskih aktivnosti premašio očekivanu „kvotu“ jugoslavenskih vlasti, što je sa sobom nosilo sukob s policijom te, još važnije, zbunjenost među studentima i stanovništvom. Ta je zbunjenost proizlazila iz činjenice kako je Jugoslavija oprezno navigirala između dviju strana – iako se stav vlasti apsolutno slagao sa stavom studenata u pogledu Vijetnama, američki dolar je i dalje visoko kotirao, stoga je trebalo biti oprezan u nastojanju da se ne naljuti glavešine Washingtona. Za praćenje stanja na ulicama Jugoslavije od početne eskalacije rata do njegova svršetka poslužila je *Borba*, službeno političko glasilo Saveza komunista Jugoslavije te nekoliko različitih časopisa u izdanju *Saveza omladine* (SO) i *Saveza studenata* (SS): zagrebački listovi *Polet*, *Omladinski list* i *Studentski list*, te beogradski *Student*.

Američko bombardiranje Sjevernog Vijetnama započelo je u veljači 1965. godine,⁷² međutim, reakcija svjetske zajednice bila je gotovo trenutna. Najžustrije (i najbrže) je reagirao Sovjetski Savez, glasno osudivši proširenje rata u Vijetnamu, a već sljedeći dan održani su mitinzi podrške u Vijetnamu i Kini, koji se u narednih nekoliko dana šire na veliki broj država.⁷³ Zanimljivo je to kako se osudi pridružila gotova svaka poznatija novinska agencija (talijanski *Figaro*, britanski *Daily Mail*, pariški *Le Monde* etc), no u tom je smislu britanski *Guardian*, uz to što je nedvosmisleno osudio intervenciju u Vijetnamu, u članku gotovo proročkog naslova pred Amerikance stavio ono što su na neugodan način sami morali saznati dvadeset godina kasnije.⁷⁴ Iako posvuda uglavnom mirnog karaktera, demonstracije u Južnom Vijetnamu svojim su ishodom potpuno odudarale od uglavnom demokratski intoniranog pristupa vlasti u rješavanju problema. Naime, u Danangu je 15. veljače demonstriralo otprilike 2,000 ljudi, zahtijevajući prestanak artiljerijskog naoružanja i bombardiranja naseljenih krajeva, no policijske su snage reagirale pucnjavom. Ubijeno je otprilike 40 demonstranata što je, između ostalog, poslužilo kao realan nagovještaj same prirode Vijetnamskog rata.⁷⁵

Demonstracijama se ubrzo priključuju i studenti Beogradskog univerziteta, kada se 17. veljače i službeno organizirao prvi antiratni skup u poslijeratnoj Jugoslaviji. Domaćim demonstrantima se pridružuju studenti na razmjeni, i to iz zemalja Azije, Afrike, Latinske

⁷² „Četrdeset američkih aviona bombardiralo Dong Hoj“, *Borba (Zagreb)*, 7. veljače 1965, 1.

⁷³ Neki od važnijih centara bili su Moskva, New York, Milano i San Francisco, a širenje obuhvaća i veliki broj afričkih i azijskih zemalja, *Borba*, 9.-14. veljače 1965.

⁷⁴ „Gardijan: Ubrzano srljanje u katastrofu“, *Borba*, 8. veljače 1965, 3.

⁷⁵ „Krvave demonstracije u Južnom Vijetnamu, *Borba*, 15. veljače 1965, 1.

Amerike i Europe, strogo osudivši napade SAD-a na Demokratsku Republiku Vijetnam, naglašavajući solidarnost s narodom Vijetnama u njihovoj borbi za slobodu i nezavisnost. Miting se održao u sali fakulteta za inženjerstvo, a kako javlja zagrebačka *Borba*, dvorana je bila u potpunosti ispunjena.⁷⁶ Nakon nekoliko prezentacija inozemnih studenata, usmjerenih prema nedvosmisleno nepravednom postupanju imperijalističke sile nad višestruko slabijim protivnikom, usvojena je rezolucija u kojoj se, između ostaloga, ističe kako „bombardiranje teritorija suverene DR Vijetnama predstavlja očevidan agresivni akt, grubu povredu zaključaka ženevske konferencije o garanciji nezavisnosti i teritorijalnog integriteta zemalja Indokine.“⁷⁷ U suštini, ovaj je miting označio ili, bolje rečeno, automatizirao jezik kojim će se štampa i studenti koristiti u sljedećih nekoliko godina: „američka agresija“, „imperijalistička intervencija“, „reakcionarni režim.“ Jednom kada je započeo, Vijetnamski rat gotovo je bez iznimaka bio rezerviran za naslovnu stranicu bilo kojeg važnijeg lista Jugoslavije, dok se retorika kojom se novinari koriste u izvještavanju situacije konstantno održavala vrlo oštrom, što ipak nije bilo bez posljedica. Prva se očitovala u reakciji tadašnjeg američkog ambasadora sa sjedištem u Beogradu, Charlesa Burkea Elbricka, koji se požalio vlastima kako jugoslavenska štampa svu krvinju, neprestano i bez iznimaka, svaljuje na Sjedinjene Države.⁷⁸ Umjesto očekivane regresije oštarih napisa usmjerenih prema Washingtonu, novine su ubrzale tempo te dodatno podigle razinu osuđujućih komentara i kritike. Tako se kroz ožujak i travanj 1965. može iščitati nekoliko različitih članaka u kojima novinari poistovjećuju politiku SAD-a s politikom fašističkih sila, a u kulminaciji hoda po rubu poslužila je usporedba američkih vojnika s vojnicima Hitlerovog režima.⁷⁹ Sve to uvjerilo je Deana Ruska, tadašnjeg tajnika SAD-a, za upućivanje ozbiljne opomene jugoslavenskom ambasadoru u Washingtonu: ne dođe li do poboljšanja u poziciji Jugoslavije prema ratu u Vijetnamu, odnosno nastavi li država inzistirati na anti-američkoj perspektivi i apsolutnom svrstavanju uz poglede drugih komunističkih zemalja, negativne posljedice po Tita i Jugoslaviju u cjelini postat će pitanje vremena.⁸⁰

Postojala je određena simbolika u tome što je velika država napala malu, objektivno bespomoćnu državu, a u toj je činjenici Jugoslavija gledala reprizu povijesti iz vremena Drugog svjetskog rata i četverogodišnje borbe protiv fašističke okupacije Njemačke. Jedan

⁷⁶ „Protestni miting beogradskih studenata“, *Borba*, 17. veljače 1965, 3

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Radina Vučetić, „Yugoslavia, Vietnam war and antiwar activism“ u: *Tokovi istorije 2/2013*, 3.

⁷⁹ Ibid, 4.

⁸⁰ Ibid.

od mnogobrojnih primjera kroz koje se situacija u Vijetnamu pokušavala staviti u jugoslavenski kontekst vidljiv je u članku beogradskog *Studenta*, gdje se uspoređuju partizanska nastojanja vijetnamskih gerilaca s nastojanjima jugoslavenskih partizana pod fašističkom okupacijom: „Oni koji ovde, u ovoj sali, znaju šta predstavljaju četiri godine partizanskog ratovanja, mogu da zamisle šta znači dvadeset i pet godina voditi partizansku borbu pod napalim bombama, kakve, na našu sreću, Nemci nisu imali i pod bojnim otrovima koje se ni Nemci nisu usuđivali da upotrebljavaju.“⁸¹ Pridružimo li tome istovjetnost ideologije, ne bi trebalo čuditi gorljivo solidariziranje s vijetnamskim narodom, čak i u uvjetima kada se, s obzirom na uspostavljenu vezu sa Zapadom, ta podrška pružala na neuobičajen i, za SAD, neprikladan način. Jugoslavenski protesti odigrali su se u iznimnom historijskom kontekstu - na kraju krajeva, vladajuća partija je vjerojatno bila jedina na svijetu koja je promatrala globalni revolt kao temeljnu potvrdu vlastitih kako ideoloških, tako i političkih ideja. Kanzleiter je možda u pravu kada ustvrđuje kako u toj činjenici leži razlog tako opširnog izvještavanja o međunarodnim protestima.⁸² Iako su *lipanjska gibanja* iz 1968. duboko šokirala SKJ, upravo zbog toga što se tadašnji revolt događa spontano, antiratni su protesti predstavljali dobrodošlu platformu u praćenju socijalističke linije, sve dok god su bili dirigirani s političkih stolica. Od prvih antiratnih demonstracija (17. veljače), oni će dobivati na snazi po broju i gorljivosti, dok će neki od njih postaviti pitanje u kolikoj mjeri je zapravo SKJ sposobna održati kontrolu nad prosvjedima, bez da poljulja valjanu strategiju manevriranja i pruži valjani motiv SAD-u za prekid ionako osjetljivih odnosa.

Sljedeći val antiranih prosvjeda na ulicama Jugoslavije događa se u drugoj polovici 1966. godine. Iako je *Borba* izvijestila o mitingu održanom na Tehnološkom fakultetu u Beogradu 17. studenog, zagrebački *Studentski list* je donio proširenu verziju održanog skupa, pritom u potpunosti prenoseći izjavu „upućenu svetskoj javnosti“ u kojoj se, dakako, oštro osuđuje američka intervencija, ali i svesrdno podržava herojska borba Fronte Nacionalnog Oslobođenja.⁸³ Ne treba smetnuti s uma kako je ovaj antiratni sastanak održan u organizaciji *Sveučilišnog komiteta Jugoslavenskog studentskog saveza* - u to vrijeme pod potpunom kontrolom države - na taj način stvarajući prostora partiji da i dalje tumači ove događaje kao očitu potvrdu vlastite politike. Slično kao i kod prethodno održanog mitinga, pisanja *Borbe* i *Studentskog lista*, kao i ostalih omladinskih časopisa druge polovice 60-ih, u malo toga su se

⁸¹ „Rat u Vijetnamu – proba savesti čovečanstva“, *Student*, 13. prosinca 1966, 1

⁸² Boris Kanzleiter, „1968 u Jugoslaviji – studentski protesti između Istoka i Zapada“ u: *1968. – četrdeset godina posle*, 456.

⁸³ „Protestni miting protiv agresije SAD u Vijetnamu“, *Studentski list*, 22. studenog 1966, 4.

razilazili u donošenju vijesti. Dapače, stječe se dojam kao da je jedan te isti tekst plasiran u dvije različite redakcije, uz nužno parafraziranje kao dobru mjeru. To je još jedan od pokazatelja kako u to vrijeme omladinski listovi nisu imali „snagu“ na kojoj bi bazirali nezavisnost svog izvještavanja, kao što će to biti slučaj s događajima glede nemira u lipnju 1968, ali i nakon. Bez obzira na vremenske intervale u kojima su se pojedine demonstracije održavale, razdoblje između je jednako adekvatno popunjeno s oštrim retoričkim nastupima prema SAD-u, bez obzira govorili li o studentskoj ili političkoj štampi.

4.2.1. „Kakav apsurd je taj rat“⁸⁴: porast nasilja na ulicama

Prvi znak otvorenog neslaganja s politikom partije vidljiv je u protestnim mitinzima održanima u prosincu 1966. godine, i to u više gradova Jugoslavije, s tom razlikom što su Beograd i Zagreb predstavljali centre u kojima su demonstracije, nominalno mirnog karaktera, prerasle u nasilje i sukob s policijom. Iako je jugoslavenska javnost od samog početka rata na svakodnevnoj bazi bila obavještavana o situaciji u Vijetnamu, zanimljivo je kako su anti-američki napisi postali češća pojava u prosincu, a pogotovo u danima prije održavanja prosvjeda, što je dodatno pojačalo antagonizam usmjeren prema Washingtonu.⁸⁵ Naslovi poput „Neuvjerljivi demanti Vašingtona“ u kojima ne samo da se kritizira američka politika, već i podcjenjivački satirizira, postaju dio kulture pisanja jugoslavenske štampe. Ovom je tekstu, primjerice, nadodana karikatura na sljedećoj stranici *Borbe*, a prikazani su američki transporter kako bacaju bombe na stambene četvrti Hanoia, sa sljedećim naslovom: „Baci ovaj demanti u centar Hanoja, da ne kažu da nisu obaviješteni!“⁸⁶ Zagrebački *Studentski list* s posebnom se pozornošću aktivirao u cilju da dopre do svijesti studentske omladine i potakne na adekvatnu akciju protiv američkog imperijalizma. Na dan održavanja demonstracija (20. prosinca), na naslovnici ovog časopisa osvanuo je poziv na „osuđivanje beskompromisne imperijalističke agresije SAD-a u Južnom Vijetnamu.“ S predloženim smjerom kojim će se kolona kretati na putu prema američkoj ambasadi, *Studentski list* naslovnicu svog izdanja završava riječima: „Dolje zavojevači, kolonijalisti i imperijalisti SAD-a i njihovi saveznici! Živio mir koji stvari omladina!“⁸⁷

⁸⁴ *Studentski list*, 6. travnja 1965, 1.

⁸⁵ Na dan dogovorenog protesta, 23. prosinca 1966, beogradska *Borba* je na naslovnoj strani objavila članak „Strahote Vijetnama – ubijeno 250,000 djece“, *Borba* (Beograd), 23. prosinca, 1.

⁸⁶ *Borba*, 16. prosinca 1966, 7.

⁸⁷ „Dan protesta protiv američke agresije u Vijetnamu“, *Studentski list*, 20. prosinca 1966, 1.

Prve nasilne demonstracije događaju se u Zagrebu 20. prosinca 1966, na šestu obljetnicu osnivanja *Nacionalnog fronta za oslobođenje Vijetnama* u organizaciji *Saveza studenata Jugoslavije*. Otprilike 10,000 studenata se okupilo ispred studentskog centra u zadaći izražavanja nezadovoljstva američkom politikom i davanjem podrške borbi vijetnamskog naroda. Studentima se u roku od nekoliko sati pridružilo otprilike desetak tisuća građana, suglasnih u nastojanju da se ukaže na nepravilnosti situacije u Vijetnamu, što je označilo ozračje u kojima se mirno demonstriranje pretvorilo u nasilni protest. Na putu prema konzulatu, ulicama Zagreba mogle su se čuti parole poput „Amerikanci, dalje ruke od vijetnama!“ i „Američki studenti ne dajte da vam umjesto knjige stave u ruke pušku..“, a protestantima se priključio i književnik Jure Kaštelan, koji je održao govor pred sudionicima prije kretanja prema Zrinjercu. Demonstranti su napali zgradu Američkog konzulata ciglama i kamenjem, razbili prozore američke čitaonice i skinuli američki grb, te konačno pokušali spaliti američku zastavu. Reakcija policijskih snaga bila je podjednako nasilna: u sprečavanju daljnje eskalacije, korišteni su vodeni top, suzavac i pendreci.⁸⁸ Paralelno s događajima u Zagrebu, slične su aktivnosti organizirane i u Beogradu, Sarajevu te Ljubljani, što je poslužilo kao svojesvrсна priprema za eskalaciju uličnog nasilja u demonstracijama koje će se proširiti diljem Jugoslavije.

Inicijalno zamišljeni kao miran prosvjed u kojem će se protestno pismo predati američkom konzulu u Jugoslaviji, ta je ideja apsolvirana poslije odluke vlasti da se zabrane prosvjedi podrške izvan sveučilišnog pojasa. U užarenoj atmosferi anti-amerikanizma i govora javnih političkih ličnosti poput Dobrice Ćosića, prosvjednici su odlučili izaći izvan dopuštenog prostora sveučilišta na što su policijske snage reagirale pendrecima, vodenim topovima i suzavcem. U pokušaju probijanja prema američkom konzulatu, teže i lakše je ozlijeđeno nekoliko studenata dok je, po pisanju *Borbe*, lakše nastradalo čak trideset pripadnika policijskih snaga.⁸⁹

Valu uličnog nasilja pridružili su se i studenti u Novom Sadu, gdje su demonstranti razbili prozore američke ambasade i knjižnice. Sličan scenarij odigrao se u Skopju gdje je manjih, izoliranih sukoba bilo još od listopada 1966, a koji kulminiraju 20. prosinca, na „Dan solidarnosti s borbom Vijetnamskog naroda.“ Napokon, demonstracije su održane i u Sarajevu,

⁸⁸ „Demonstracije širom Jugoslavije“, *Borba*, 21. prosinca 1966, 2.

⁸⁹ „Protiv borbe u Vijetnamu“, *Borba*, 24. prosinca 1966, 2.

no val prosvjeda koji se tamo događa nije ni približno rezultirao, ili reflektirao događaje iz Beograda i Zagreba.⁹⁰

Demonstracije koje su održane u prosincu nisu prošle bez publiciteta u svjetskim medijima. Pogotovo se to odnosi na američku štampu koja, po pisanju *Studentskog lista*, nije blago reagirala na vijesti o razbijenim prozorima ambasade i knjižnice te je pritom osudila inertnost policijskih snaga, koje su trebale i morale reagirati efikasnije. *Chicago tribune* je najopširnije izvijestio o demonstracijama u Zagrebu, gdje do izražaja dolazi opaska američkog dopisnika u Zagrebu, kojemu nije jasno kako se čuvari reda nisu bolje pripremili, s obzirom da je vlast bila obaviještena šest dana unaprijed o demonstracijama.⁹¹ S druge pak strane, kao zanimljivi kontrast poslužio je izvještaj kineskih medija, po kojima je izvanredno organiziranu akciju protiv američke agresije razbila „Titova klika, koja služi američkoj imperijalističkoj agresiji u Vijetnamu.“ Ne štedeći jugoslavenske vlasti, pekinški mediji zaključuju izvještaj kako se „Titova klika uplašila da će se njeni američki gospodari uvrediti zbog antiameričkih demonstracija“, što je prvi i najvažniji razlog beskompromisnog ulaska u sukob sa studentima.⁹²

Iz svega ovoga - s obzirom na veličinu, dobru organizaciju i najavu nekoliko dana unaprijed - postaje jasno kako demonstracije iz prosinca ne možemo okarakterizirati kao „spontane.“ Na kraju krajeva, i u samim medijima je vidljivo kako nije postojala želja da se vladina podrška i pomoć u organizaciji ovih događaja adekvatno zakamufliira. Konkretnije, u pozadini zagrebačkih demonstracija stajao je *Savez studenata Jugoslavije*, odnosno *Sveučilišni odbor Saveza studenata u Zagrebu*, dok se u Beogradu, uz podružnice istih organizacija, podršci pridružio i *Savez književnika*.⁹³ Suprotno antiratnoj kampanji jugoslavenskih studenata, događaji iz lipnja 1968. događaju se spontano i svojom snagom predstavljaju najmasovnije demonstracije u poslijeratnoj Jugoslaviji, sa snažno izraženim anti-kapitalističkim i anti-birokratskim elementima. No, tada studenti po prvi puta otvoreno kritiziraju sistem, stoga revolt nije proizašao kao posljedica antiratih demonstracija, već je pratio „trend“ globalnih fluktuacija, uz određene specifičnosti jugoslavenskog društva.⁹⁴

⁹⁰ Vučetić, *Antiwar activism*, 6.

⁹¹ „Strane agencije i štampa o demonstracijama u Zagrebu“, *Studentski list*, 10. siječnja 1967, 2.

⁹² Ibid.

⁹³ Vučetić, *Antiwar activism*, 6.

⁹⁴ Klasić, vidjeti poglavlje „Jugoslavenski „laissez faire socijalizam“ – uzrok i povod '68“, 17-31.

Jasno postaje kako je s jedne strane SKJ bio itekako zaslužan za stvaranje anti-američkog i antiratnog sentimenta, uglavnom kroz medijske kanale, no s druge strane nije mogla dopustiti da se prijeđe zacrtana linija ispod koje je vrebalo brzo stvaranje nestabilnosti u jugoslavensko-američkim odnosima. Anti-imperijalistička politika gurnula je Jugoslaviju prema Istoku i Trećem Svijetu što je, s jedne strane, balansiranje između Istoka i Zapada učinilo mnogo kompleksnijom zadaćom, dok je s druge izazivalo frustraciju i zbunjenost omladine, ne znajući kako da se postave prema svemu. Pogotovo je to vrijedilo za obične građane koji su možda pratili što se događa u svijetu, no zasigurno nisu bili dio globalne zajednice kao što su to bili studenti. Nasilje koje se događa na antiratnim protestima služi kao dobar pokazatelj kako građani nisu bili zadovoljni jugoslavenskim vođenjem vanjske politike, stoga se kao logičan zaključak nameće postavka da su ovi protesti, sa svim posljedicama na koje Partija u tijeku organizacije istih nije računala, rezultat akumuliranog nezadovoljstva u sveopćoj zbunjenosti slijedom političkog balansiranja između Istoka i Zapada. Generalni osjećaji građanstva su se „materijalizirali“ slijedom rastućeg kritičkog stava prema Titu koji je odbijao zauzeti radikalniju poziciju u kontekstu Vijetnamskog rata.

Najveće antiratne demonstracije u Jugoslaviji održane su 6. travnja 1968. godine, kada se na mitingu u Beogradu, također organiziranom od strane države, skupilo otprilike 300,000 ljudi. Uz već standardno izražavanje solidarnosti s borbom Vijetnamskog naroda, nedavni atentat na Martina Luthera Kinga dodatno je motivirao sudionike koji su u čast pokojnom borcu za građanska prava crnaca održali minutu šutnje. Najznačajniji govor održao je Veljko Vlahović, član predsjedništva CK SKJ, ističući kako je „solidarnost s Vijetnamom sastavni dio naše borbe za mir i socijalizam“, također nedvosmisleno sugerirajući kako je iza organizacije ovog skupa također stoji državni vrh. Nakon mitinga, nekoliko tisuća Beograđana, uglavnom srednjoškolaca i radnika, odlučili su nastaviti s protestom protiv Sjedinjenih Država, odnosno Johnsona, čije lice je krasilo karikature koje su demonstranti palili uz „prigodne“ parole: „Ameriko, nećemo novog Hitlera!“, „Džonsone, Americi treba predsjednik, a ne šerif“ te „Dajte vijetnamskoj djeci kruha, a ne bombe!“ Na putu do američke ambasade, grupu je dočekaio policijski kordon oboružan s vodenim topom koji je bio dovoljan da zaustavi prodor protestanata.⁹⁵ Ovaj je događaj poslužio kao predigra za turbulencije iz lipnja koje će uzdrmati sistem iznutra, po prvi puta u poslijeratnoj povijesti Jugoslavije.

⁹⁵ „Omogućiti narodnu Vijetnama da odlučuje o svojoj budućnosti slobodno i bez ičijeg miješanja“, *Borba*, 7. travnja 1968, 4.

4.2.2. Opadanje antiratnih aktivnosti i svršetak Vijetnamskog rata

Početak Vijetnamskog rata i oštri jugoslavenski stavovi glede američke intervencije najviše je doprinijelo tomu da Johnson nikada ne posjeti Tita u Jugoslaviji, a to što su se odnosi između Jugoslavije i Istočnog bloka stabilizirali tijekom 60-ih (barem u odnosu na stagnaciju iz prošlog desetljeća), nije olakšavalo diplomatsku suradnju. Eskalacija rata 1966. godine označila je kraj razdoblja u kojem je Jugoslavija uživala izdašnu financijsku pomoć Washingtona, a svaki istup protiv politike Amerikanaca – primarno kroz prizmu antiratnih prosvjeda – ozbiljno se kretao prema mogućem prekidu odnosa na relaciji Washington-Beograd. Uistinu, ponekad se činilo kako je Jugoslavija svoju poziciju između dva bloka, iako važnu, često doživljavala kao najvažniji element razrješenju međunarodne situacije u tijeku Hladnog rata što je, naravno, teško odgovoralo stvarnosti. Taj ponos prisutan u svijesti jugoslavenske diplomacije nije bio kritiziran samo od strane američkih državnika, već se i pojedinim domaćim službenicima izrazito konfuznim činilo jugoslavensko inzistiranje na poljima gdje ga nije trebalo biti. Tako je, primjerice, na neugodno Ruskovo pitanje o tome kako je moguće da Jugoslavija bez problema prihvća svesrdnu ekonomsku i financijsku pomoć SAD-a, dok istovremeno inzistira na istim oštrim protu-američkim stavovima glede Vijetnama, jugoslavenski ambasador u Washingtonu, Mićunović, reagirao slanjem telegrama u Beograd iz kojeg očito ispoljava osobno nezadovoljstvo i neshvaćanje tvrdoglavog „vredanja Amerike ili „usmeravanja javne kritike protiv Johnsona.“⁹⁶ Na kraju krajeva, bio je u pravu: bez obzira na važnost Tita u očima Sjedinjenih Država, Jugoslavija je bila ta koja je bila zavisna od pomoći Washingtona, ne obrnuto. Pretjerano uživanje u ulogu „buntovnika bez razloga“, Jugoslaviju je moglo stajati budućih američkih kredita, ključnih isporuka žita, kredita pojedinih institucija (u prvom redu *Svjetske banke* i *Međunarodnog Monetarnog Fonda*), ali i buduće trgovine sa SAD-om. Napetosti između dviju strana vrhunac su dostizale istovremeno s razdobljima u kojima je antiratna aktivnost bila najizraženija (1965.-1968.), a tek je promjena na predsjedničkoj poziciji SAD-a obećavala ponešto topliju budućnost.

Prvo je potrebno obratiti pozornost na događaj koji je potaknuo pozitivnu promjenu u stagnaciji jugoslavensko-američkih odnosa. Okupacija Čehoslovačke iz kolovoza 1968. negativno je utjecala na prisne odnose Jugoslavije s prvom zemljom komunizma, dok je pak s druge strane ekspresno usmjerila njezin vanjskopolitički kurs prema Washingtonu. Odjednom

⁹⁶ Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi*, 190.

se svaki postojeći problem činio lako rješiv, barem u usporedbi s objektivno mogućom prijetnjom u pojavu Sovjeta i zemalja Istočnog bloka na granicama Jugoslavije. Naravno, SAD je prihvatio promijenjene okolnosti kao impuls u pokušaju uspostave jednako srdačnih odnosa kao što je to bio slučaj neposredno nakon raskida sa Staljinom, a tu je zainteresiranost dodatno potvrdilo pismo Nixona dva dana (18. siječnja 1969. godine) prije preuzimanja predsjedničke funkcije. U tom je pismu, što je predstavljalo presedan u povijesti poslijeratnih američko-jugoslavenskih odnosa, jedan američki predsjednik eksplicitno izrazio želju za što skorijom posjetom Jugoslaviji i osobnom razgovoru s Titom: „Žalim što nisam do sada imao mogućnost da se sa Vama lično sretnem. Bilo bi mi drago da do tog sastanka dođe u toku mog mandata.“⁹⁷ Iako su prošle gotovo tri godine prije negoli je Nixon sletio na beogradski aerodrom, što je s vremena na vrijeme izazivalo sumnju u istinitost američkih obećanja u stvaranje što čvršćih odnosa,⁹⁸ postalo je jasno kako je kriza u odnosima dviju država svoj vrhunac dosegla u drugoj polovici 60-ih, usporedo s opadanjem broja studenata na ulicama ili, konkretnije, organizacije antiratnih mitinga.

Iako je djelatnost *Jugoslavenskog koordinacionog odbora za pomoć narodu Vijetnama* (o organizaciji više u nastavku) predstavljala konstantu u cjelokupnoj podršci Jugoslavije prema Vijetnamu, nakon 1968. godine – kada je cijelim svijetom prohujao val kontrakulture – kao da je svjetska mladež postala umorna. Revolucionarni naboj naglo je splasnuo, a žustrina demonstriranja radi kojeg su se lako zarađivale modrice, činila se kao stvar prošlosti. Još je nekoliko događaja, poput *My Lai* masakra (1968.) i prenošenja ratnih operacija na prostor Kambodže (1970.) potaknulo iskru prosvjednih aktivnosti i ponovno zaokupilo svijet medija no, u konačnici, čekao se kraj rata što je i Nixonova tzv. *Vijetnamizacija* i potvrdila.

Posljednji važniji, barem po intenzitetu, prosvjed protiv rata u Vijetnamu održan je krajem 1972. godine, otprilike mjesec dana prije potpisivanja mirovnih ugovora i svršetka sukoba. Miting je proizašao kao posljedica obnovljenog bombardiranja Vijetnama (*operacija Linebacker II*), nakon što je Nixon javno obznanio prestanak ratnih operacija za vrijeme božićnih praznika. *Borba* povodom takvog slijeda događaja donosi prigodnu karikaturu u kojoj se kao „logičnim“ zaključuje kako je bombardiranje Vijetnama opravdano, s obzirom da „oni ni ne slave Božić.“⁹⁹ Obnova napada utjecala je na priljev više stotina brzojava od strane

⁹⁷ Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi*, 286.

⁹⁸ Bogetić: vidjeti poglavlje „Niksonova poseta Jugoslaviji 1970.“, 286-301.

⁹⁹ *Borba*, 28. prosinca 1972, 3.

građana *Jugoslavenskom koordinacionom odboru za pomoć narodu Vijetnama*, u kojima se pod hitno traži obustava ratovanja i oštro osuđuju „imperijalističke SAD i marionetski režim u Sajgonu...” te se zahtijeva prestanak „ubijanja majki, djece i ljudi željnih mira i rada u slobodi.”¹⁰⁰ Iako su mitinzi podrške održani u više gradova diljem Jugoslavije, najviše publiciteta dobili su zagrebački studenti. Naime, u članku *Studentskog lista* pod naslovom „Dolje krvava zastava“, opisano je kako su tijekom noći s 26. na 27. prosinca crvenom bojom ispisane razne parole na zgradi američke ambasade, a k tomu su naknadno premazani stakleni izlozi i ulazna vrata zgrade. „Kao što je već jednom pala (američka zastava o.a.)“, ističe *Studentski list*, „past će jednom u Vijetnamu, cijeloj Indokini i svuda gdje nosi znak smrti.”¹⁰¹ Glavnom preprekom za stišavanje sukoba sada u očima studenata postaje američki predsjednik Richard Nixon, a štampa ističe da je od iznimne važnosti ne vjerovati čovjeku koji je izigrao interese i povjerenje, ne samo američke, već i svjetske javnosti.¹⁰²

U manje od mjesec dana od mitinga povodom bombardiranja Hanoja, održane su posljednje demonstracije protiv rata u Vijetnamu u poslijeratnoj Jugoslaviji. Dana 8. siječnja 1973. zbor profesora i studenata Pravnog fakulteta u Beogradu izrazio je simpatije prema Vijetnamu i kritizirao agresivnu politiku SAD-a, a po svršetku sastanka na kojem je nazočilo otprilike 600 studenata, upućeno je protestno pismo vladi Sjedinjenih Država, „pridružujući se sveopćim protestima naroda Jugoslavije.”¹⁰³ Gotovo mjesec dana od ovog datuma, i službeno je okončan Vijetnamski rat. Naslovnice političkog i studentskog tiska izgubile su krvavu boju i revolucionarni zanos, a Jugoslavija se mogla posvetiti problemima na unutrašnjem planu, čije su pukotine sve više dolazile do izražaja.

4.2.3. Institucionalizacija pokreta i uloga jugoslavenskih studenata u globalizaciji pokreta

Još od ozbiljnije intervencije Sjedinjenih Država na području Vijetnama, Jugoslavija je gotovo nemoralnim smatrala propuštanje bilo koje prilike za upućivanje kritike zapadnom savezniku, inzistirajući na tomu kako je prekid ratnog stanja najbolje i najbezbolnije rješenje. Otprilike deset godina kasnije, nakon gotovo dva milijuna žrtava, Washington je odlučio stati na loptu i priznati sebi i svijetu isto ono što su i Francuzi morali nakon Dien Bien Phu-a. Već

¹⁰⁰ *Borba*, 28. prosinca 1972, 2.

¹⁰¹ „Dolje krvava zastava“, *Studentski list*, 9. siječnja 1973, 2.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ „Zbor profesora i studenata u Beogradu“, *Borba*, 10. siječnja 1973, 2.

je u ožujku 1965. godine Tito poslao brzojav Johnsonu gdje ga moli za što bržu inicijaciju direktnih pregovora sa Sjevernim Vijetnamom, no tom prilikom nije osudio vojno uplitanje, odnosno tražio povlačenje američkih trupa s područja Indokine. U tom smislu, Tito je organizirao diplomatski sastanak Nesvrstanih u Beogradu 15. ožujka 1965, te iako je Johnson zamolio jugoslavenskog vođu da se suzdrži od pokušaja prebacivanja apsolutne krivnje na SAD, Beograd je pooštrio retoriku i tražio od sudionika konferencije da učine suprotno od onoga što je američki predsjednik neposredno prije sastanka zatražio. Ipak, većina zastupljenih nije pristala na takvo rješenje te je, konačno, donešena manje radikalna verzija u kojem se generalno osuđuje strano – ne nužno američko - vojno uplitanje na području neke zemlje.¹⁰⁴

Sa snažnim poticajima za institucionalizaciju antiratne kampanje na području Jugoslavije krenulo se već od listopada 1965. godine. Prikupljani su razni oblici pomoći, koji su potom preko Jugoslavenkog Crvenog križa slani za Vijetnam u podružnicu iste organizacije. Ta se rutina nastavila i sljedećih godina, gotovo do pred sam kraj rata.¹⁰⁵ Ipak, naj snažniji doprinos ostvaren je osnivanjem *Jugoslavenkog Koordinacionog odbora za pomoć narodu Vijetnama* 28. veljače 1966, a prikupljanje bilo kakvih sredstava putem organizacije predstavljalo je standardizirani obrazac pomoći vijetnamskom narodu sve do potpisivanja mirovnih sporazuma. Tako Koordinacioni odbor u apelu građanima Jugoslavije u povodu osnivanja *Fronta nacionalnog oslobođenja Južnog Vijetnama* moli za nastavak akcije „svesrdne pomoći narodu ove udaljene, ali po ciljevima borbe Jugoslaviji veoma bliske zemlje.“ Stavlja se naglasak na to kako su u organizaciji zastupljeni *Savez komunista Jugoslavije, Socijalistički savez, Savez omladine i Savez studenata Jugoslavije* – čime se želio naglasiti obujam državne podrške DR Vijetnamu - kao i mnoge druge organizacije, a posebna je pozornost stavljena na to kako su Vijetnamskom narodu najpotrebniji lijekovi i krvna plazma, te se u skladu s time, očekuju „redovi dobrovoljnih davalaca krvi za ranjene borce i građane Vijetnama.“¹⁰⁶ Također, svake godine se održavao *Dan solidarnosti* (21. kolovoza), te *Tjedan solidarnosti s borbom naroda Vijetnama* (studen i prosinac), kao i obljetnica osnivanja *Fronta za nacionalno oslobođenje*, što je posebno došlo do izražaja u prosincu 1966. kada je antiratni miting eskalirao u ulično nasilje. Sudeći po medijima iz tog vremena, stječe se dojam kao da je čitava Jugoslavija pružala bezrezervnu podršku udaljenoj državi u nevolji, a da je tome

¹⁰⁴ Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi*, 95-98.

¹⁰⁵ Vučetić, *Antiwar activism*, 9.

¹⁰⁶ Apel građanima Jugoslavije za pomoć narodu Vijetnama, *Borba*, 20. prosinca 1966, 2.

doista bilo tako, pokazuje primjer iz 1967. kada se tijekom spomenutog tjedna solidarnosti otprilike milijun državljana Jugoslavije odlučilo na donaciju na različite načine. Mnogo se radnika odreklo 2 % svoje plaće (što se slijevalo u tzv. „Vijetnamski fond“); druge su pak organizacije slale pakete odjeće i obuće, dok su se i djeca u osnovnim školama angažirali prodajući komemorativne naljepnice.¹⁰⁷ Potreba o pružanju pomoći u jugoslavenskom je narodu bila utkana duboko u svijest, a to što se država nalazila na razmeđu Zapada i Istoka, dodatno je pojačalo impuls za uključivanje u globalni pokret.

Prema Kanzleiteru, specifičnost jugoslavenskih demonstracija leži u tome što su svoje uzore crpili i sa Istoka, i sa Zapada, s time što je poistovjećivanje s potonjim bilo izraženije.¹⁰⁸ Kako smo već naveli, Komunistička Partija Jugoslavije je revolt na globalnoj skali protumačila kao potvrdu vlastite ideologije, iz čega proizlazi visoka koncentracija izvještavanja o međunarodnim protestima, bez obzira s koje strane dolazili. Jedan primjer koji potvrđuje takav stav vidljiv je u objavi glasovitog razgovora između jednog od najznačajnijih filozofa 20. stoljeća, Jean-Paul Sartrea, i Daniela Cohn-Bendita, vođe francuskog studentskog pokreta.¹⁰⁹ Naravno, pritom ne treba zanemariti i učestalu podršku pokretima na Istoku. Izvještavano je o događajima u Poljskoj, a posebna je pažnja posvećena gušenju pokreta u Čehoslovačkoj, čiji je eksperiment „socijalizma s ljudskim likom“ vodstvo SKJ snažno podržavalo.¹¹⁰ Ono što je naročito vidljivo u analizi omladinskih časopisa jest neuobičajeno snažan interes za međunarodna studentska previranja i srodne proteste usmjerene protiv rata u Vijetnamu. Pogotovo se to odnosi na 1968. gdje, kako zaključuje Zubak, štampa ne prenosi tek osnovne informacije već se s izgrađenim stavom komentira trenutna situacija, i to najčešće bez potrebe kamufliranja simpatija prema mladima u revoltu.¹¹¹ Od početaka antiratne kampanje u SAD-u, građani Jugoslavije bombardirani su, bez iznimke, o tijeku svake aktivnosti povezane s ratom u Vijetnamu, a kako su godine odmicale, osobni komentari i mišljenja autora članaka postali su učestaliji. Uzmimo samo za primjer atentat na Martina Luthera Kinga: zagrebačka je *Borba* iznimno detaljno izvještavala o neredima koji nastaju tom prilikom, a tim su izvještajima pridruživani zanimljivi prilozi iz života Kinga, kao i program i povijest američkog pokreta za građanska prava.¹¹² Metode i način protestiranja

¹⁰⁷ Vučetić, *Antiwar activism*, 11.

¹⁰⁸ Kanzleiter, „1968 u Jugoslaviji“, 456.

¹⁰⁹ *Borba*, 25. svibnja 1968, 6.

¹¹⁰ Kanzleiter, „1968 u Jugoslaviji“, 456.

¹¹¹ Marko Zubak, „Pripremanje terena: Odjek globalnog studentskog bunta 1968. godine u jugoslavenskom omladinskom i studentskom tisku“, u: *1968 – četrdeset godina posle*, 421.

¹¹² *Borba*, 6.-10. travnja 1968.

jugoslavenske omladine očigledno su predstavljali preslik tehnika koje su originalno formirane na Zapadu (poput demonstracija sjedenjem), a česti sastanci u organizaciji studentskih odbora, poput spomenutog *Vietnam congressa* samo su katalizirali ili, bolje rečeno, potvrdili prisutnost jugoslavenske omladine u globalnoj fluktuaciji studentskih pokreta. Iako su po svom sadržaju, uzrocima i posljedicama te odnosu vlasti prema demonstrantima prosvjedi iz lipnja 1968. predstavljali izvorni jugoslavenski proizvod, pogrešno bi bilo zaključiti kako je međunarodni element u nadahnuću „domaće“ pobune - u kontekstu antiratnih kampanja, ali i kulminacije iz 1968. - bio nezamjetan.

5. ZAKLJUČAK

Slično kao i 1848. godine, cijeli proces šezdesetih je - s posebnim naglaskom na kulminirajuću 1968. – predstavljao revoluciju intelektualaca. To što je eksplodirala globalno, bez iznimke zahvaćajući svaki kontinent, u određenom ju smislu čini progresivnim produžetkom revolucionarnih tekovina iz okrilja 19. stoljeća. Dakako, treba biti oprezan u analizi događaja iz druge polovice 20. stoljeća: iako bismo pojave koje tada dovode cjelokupnu vrijednost društvene kulture i tradicije u pitanje mogli nazvati *revolucionarnima*, ne bismo smjeli inzistirati na mišljenju kako se krajem 60-ih uistinu dogodila revolucija. Barem ne u klasičnom smislu te riječi. Prvo i najvažnije, socijalno-kulturna transformacija svjetskih razmjera proizlazi kao najvrjednija posljedica ovog kontrakulturološkog procesa, dok su ključni aspekti uspješnog preobražaja ili dostizanja knjiškog termina *revolucije* ostali nedosanjani san, ispunjen romantizmom i vjerom u ideale koji će se u očima mladih revolucionara desetak godina kasnije činiti apsurdnim, ako ne smiješnim. Uistinu, mnogo je lakše biti revolucionarom u ranim dvadesetima negoli u četrdesetoj. U tom smislu, ne treba smetnuti s uma kako su bazu turbulentnih 60-ih činili studenti, s jedne strane s neizbježnim osjećajem otuđenja u svijetu mira i prosperiteta nakon tragedije Drugog svjetskog rata, a s druge pak samom činjenicom što su po prvi puta u povijesti, s obzirom na poslijeratnu demografsku eksploziju koja je nadmašivala svako racionalno planiranje, bili u stanju utjecati na promjene u društvu s kojim nisu bili zadovoljni. U obilju elemenata koji su poslužili kao formativni čimbenik u godini koja kao da je istovremeno s nastankom postala kulturnom, najviše se opravdanim čini istaknuti Vijetnamski rat koji je vršio mobilizaciju na dva, međusobno povezana fronta: s jedne strane američku mladež kojoj se nije sviđalo riskirati život u prašumama Dalekog istoka, tisućama milja daleko od sigurnosti vlastitog doma, a s druge pak, kao direktni nastavak prvog, svjetsku mladež koja je bila spremna „odnijeti

pobunu s pisacih stolova odraslih“.¹¹³ Iako se, pritom, čini kako mladima nije bilo toliko stalo što će postići, noseći iluziju o mijenjanju svijeta, već što su u tim trenucima radili i kako su se osjećali, kombinirajući blagodatni konzumerističkog poslijeratnog svijeta mode, pop kulture i seksa, čijim su glavnim eksponentom i bili, neprijepornim ostaje kako je, s kulturnog i sociološkog aspekta gledano, njihovo „djelo“ proizvelo zaista impresivan vjetar promjene.

Jugoslavenski su studenti bili dio globalne priče gotovo od samog početka rata ili, točnije, od njegove eskalacije povodom direktne američke intervencije na području Vijetnama. Kao i svugdje diljem svijeta, oštar stav u iskazivanju anti-imperijalističkih i anti-kolonijalnih tendencija predstavljao je konstantu, a njihova se pozicija glede rata redovito iskazivala kroz vrlo oštru antiratnu kampanju koja je svoj vrhunac doživjela u periodu između 1966.-1968. Upravo je u tom kontekstu zanimljiv zadatak predstavljala analiza antiratnog aktivizma u Jugoslaviji, prikazana, prvo, kroz val uličnog protestiranja (studentska razina) te, drugo, kroz ambivalentnu poziciju SKJ prema takvim aktivnostima (politička razina). Vanjsku politiku Jugoslavije od početka 60-ih definirala je aktivna uloga u Pokretu nesvrstanih, i dalje u službi komunističke ideologije, no istovremeno sa snažnim ekonomskim i kulturnim vezama sa Sjedinjenim Državama, uspostavljenih nakon raskida Tita sa Staljinom 1948. godine. Ipak, s aktivnijim angažmanom SAD-a u Vijetnamskom ratu od polovice 60-ih, otvorena su vrata prema najosjetljivijem razdoblju za nastavak – uz nekoliko iznimki - tradicionalno dobrih odnosa između Beograda i Washingtona.

Prvi studentski prosvjed na jugoslavenskom tlu, a protiv Vijetnamskog rata organiziran je već u veljači 1965. godine, iako je po svojoj naravi bio bezopasan. Novi val studentskog nezadovoljstva i napada na američku vanjsku politiku dogodio se 1966. godine, s kulminacijom u više različitih centara unutar Jugoslavije: Beogradu, Zagrebu, Novom Sadu, Skopju i Sarajevu. Najturbulentniji izraz neodobravanja rata u Vijetnamu ponudio je travanj 1968. godine, kada je 300,000 pojedinaca demonstriralo u Beogradu, s istim antiratnim predznakom kao i 1966. Prosvjed je završio uz nasilje i brzo gušenje slijedom policijske intervencije. Od proloma studentskog aktivizma diljem svijeta 1968. godine te Sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj iste godine, entuzijazam jugoslavenskog društva u pružanju antiratne potpore kao da je naglo ishlapio. Od tih događaja, uz iznimku mitinga održanog neposredno prije potpisivanja mirovnih ugovora u siječnju 1973. godine, antiratni protesti, a pogotovo u obujmu u kojem su se odigrali tijekom druge polovice 60-ih, kao da su

¹¹³ Roszak (1978.) u Klasić, *Jugoslavija i svijet*, 81.

predstavljali daleku prošlost.

Odjek turbulentnih 60-ih u Jugoslaviji analiziran je kroz studentski (omladinski) tisak i politička glasila SKJ. Iluzorno je kako je jugoslavenska omladina različitim aktivnostima i mitinzima iskazivala potporu vijetnamskom narodu, istovremeno oštro kritizirajući vanjsku politiku SAD-a, što se poklapalo, odnosno išlo ukorak s internacionalnim raspoloženjem. S druge pak strane, političko je vodstvo manevriralo između Istoka i Zapada, šaljući nedvosmislenu potporu narodu u kojem su na simboličan način vidjeli fragment svoje prošlosti, no istovremeno pazeći da ne ugrozi dobre veze sa Zapadom, što je snažno utjecalo na podizanje tenzija na relaciji studenti - Tito. Partija je očito odobravalala antiratnu aktivnost tijekom druge polovice 60-ih – na kraju krajeva, protesti koji se odvijaju bili su unaprijed najavljeni bez namjere vlasti da zakamufliraju svoju ulogu u organizaciji istih – no samo ako je iskazivanje nezadovoljstva američkom politikom na Dalekom istoku ulazilo u dopuštene okvire „ponašanja.” Drugim riječima, jugoslavensko je vodstvo morali imati apsolutnu kontrolu nad organizacijom svakog takvog mitinga kako ne bi potaknulo reakciju američkog saveznika, o čijoj pomoći je Jugoslavija u određenom smislu ovisila. Upravo je nasilje na ulicama iz prosinca 1966. poslužilo potvrđivanju pretpostavke kako je specifičnost položaja između dva bloka s jedne strane zbunjivala pobunjene studente, dok se s druge pak nasilno gušenje prosvjeda nedvojbeno očitovalo željom u zadržavanje političkog monopola nad organizacijom anti-američkih demonstracija. Solidarnost s vijetnamskim narodom te istovremeno igranje uloge komunističkog saveznika s SAD-om izraz je dvostruke igre koju je Jugoslavija vodila kako bi sačuvala neutralnost stečenu s prekidom jugoslavensko-sovjetskih veza 1948. godine, a tu će ulogu voditi sve do raspada 1991. godine.

Antiratni prosvjedi, te s njima povezano nasilje, pokazali su rastući trend društvenog nezadovoljstva u Jugoslaviji, s time da kritika nije bila usmjeravana samo prema vođenju zbunjujuće vanjske politike, već i prema nedosljednostima na unutrašnjem planu. Istina je kako studentski pokret u Jugoslaviji nije dovodio u pitanje moralne vrijednosti društva, no svakako je takva pitanja kritički afirmirao, što proizlazi kao logični nastavak relativne decentralizacije sistema vlasti nakon rušenja Rankovića 1966. godine, otvarajući time vrata, služeći se rječnikom Mike Tripala, politizaciji masa. Logičnom se pretpostavkom čini kako je izljev uličnih protesta prilikom antiratnog mitinga u prosincu 1966. poslužio kao način za manifestaciju spomenutog nezadovoljstva, samim time posluživši kao uvertira za lipanj 1968. i turbulencije koje će uistinu uzdrmati sistem iznutra. Iako su antiratni pokreti ulaskom u 70-te

naglo izgubili na intenzitetu, ne mijenjajući pritom previše jugoslavenski odnos prema Vijetnamskom ratu i Sjedinjenim Američkim Državama, svakako su uspjeli u namjeri oblikovanja generacije koja razvija kritičku svijest prema vladajućem sistemu i problemima koji ga prate, a za čiju manifestaciju na automatiziranom putu prema raspadu čitave države neće trebati proći mnogo vremena.

6. IZVORI I LITERATURA

I. Časopisi i novine

- Studentski list (Zagreb)
- Omladinski list (Zagreb)
- Polet (Zagreb)
- Student (Beograd)
- Borba (Zagreb/Beograd)

II. Sinteze i monografije

- *1968 in Europe: History of protest and activism, 1956-1977.* (ed. Martin Klimke i Joachim Scharloth). UK: Palgrave Macmillan, 2008.
- Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama (1949.-1955.).* Zagreb: Globus, 1988.
- Bonior, David, Steven Champlin, Timothy Kolly. *The Vietnam veteran: A history of neglect.* New York: Praeger, 1984.
- Calvocoressi, Peter. *Svjetska politika nakon 1945.* Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2003.
- Feuer, Lewis. *The conflict of generations. The character and significance of Student movements.* New York: HarperCollins, 1969.
- Hobsbawm, Eric. *Dobra ekstrema.* Zagreb: Zagrebačka naklada, 2009.
- Hodboďová, Zuzana. *The Vietnam War, Public Opinion and American Culture.* Brno: Faculty of Education, 2008.
- George C. Herring. *America's longest war: the United States and Vietnam (1950.-1975.).* New York: McGraw-Hill, 1986.

- Gitlin, Todd. *The sixties: Years of hope, days of rage*. New York: Bantam Book, 1993.
- Gottlieb Gershon, Sherry. *Hell no, we won't go: Resisting the draft during the Vietnam war*. New York: Viking, 1991.
- Jakovina, Tvrtko. Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države: 1945.-1955. Zagreb: Profil International, 2003.
- Judt, Tony. *Postwar: A history of Europe since 1945*. New York: The Penguin Press, 2005.
- Kanzleiter, Boris. „1968 u Jugoslaviji – studentski protesti između Istoka i Zapada“, u *1968. – četrdeset godina posle* (ur. Radmila Radić). Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008.
- Klasić, Hrvoje. *Jugoslavija i svijet: 1968*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2012.
- Kurlansky, Mark. *1968. – godina koja je uzdrmala svijet*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2007.
- Vučetić, Radina. *Koka-kola socijalizam: Amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX. veka*. Beograd: Službeni Glasnik, 2012.
- Vučetić, Radina. „Yugoslavia, Vietnam war and antiwar activism“, *Tokovi istorije* 2/2013.
- Zubak, Marko. „Pripremanje terena: Odjek globalnog studentskog bunta 1968. godine u jugoslavenskom omladinskom i studentskom tisku“, u *1968. – četrdeset godina posle*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008.